

**УГОВОР О ПРИЈАТЕЉСТВУ И ТРГОВИНИ ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И БЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ,
1880.**

*** * ***

**UGOVOR O PRIJATELJSTVU I TRGOVINI IZMEĐU SRBIJE I BELIKE BRITANIJE,
1880.**

Уведено у нови инвентар бр. 2589/1
1 јануара 1942 год.
Београд.

УГОВОР

О ПРИЈАТЕЉСТВУ И ТРГОВИНИ ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ
И ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ

(Прештампано из званичних новина)

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1880

УГОВОР

Imu. 65.
34204

У Г О В О Р

о пријатељству и трговини између кнежевине
Србије и Вел. Британије.

Први трговачки уговор који је кнежевина Србија са страном државом закључила, то је уговор о пријатељству и трговини закључен с Великом Британијом 23 јануара 1880, а одобрен акламацијом Народне Скупштине.

„Видело,“ орган опозиције, труди се да тобож несумњивим фактима докаже, да Србија према постојећем стању не само ништа не добија својим првим трговачким уговором, него да још губи и оне користи, које је у погледу на своју трговину имала до тога уговора, — дакле да је он по њу штетан.

Ми ћемо прећи преко свега што је у „Виделу“ задахнуто партајском страшћу, па

ћемо се ограничити да одговоримо само на оно што у „Виделу“ изгледа као цифра или факт.

По српско-енглеском уговору, Србија има право да наплаћује увозну царину 8% од вредности на ове енглеске еспапе: метале и металне прерађевине; алате и сечива сваке врсте, машине и механизме сваке врсте; оруђа и машине за земљорадњу; предива и прерађевине од предива; лончарске и порцуланске робе; и на пречишћена минерална уља. А на све остале еспапе наплаћиваће увозну царину или по својој специфичној тарифи, било општој или уговорној, или од вредности 10 %.

Ако се царина наплаћује по вредности, онда се има узети у рачун она вредност коју има увезени предмет до српске обале, или до места уласка.

„Видело“ труди се да докаже, да ће Србија према овакој одредби српско-енглеског уговора, мање наплаћивати увозне царине, него што ју је до сада по царинској тарифи од 1864 године наплаћивала.

За потврду овога, Видело“ у 30 броју наводи, да се по тарифи од 1864 год. фак-

тички наплаћује увозна царина на неке тамо побројане еспапе по 5%, 6%, 7%, 8%, 9%, 10% па и преко 10% од вредности, и ако је, вели, за одређивање увозне царине узета по имену стопа 3%.

Ово повећање увозне царине, „Видело“ приписује у заслугу ондашњем министру финансије Цукићу, што је он у намери да фактички и практички обиђе наплаћивање царине 3%, колико се онда по уговору закљученом између Турске и Аустрије највише могла наплатити, узео за основу размјеривања и одређивања царинских такса не ону вредност еспапа до обале српске, него ону вредност коју еспап на београдској пијаци има; што је дакле, узео за основу цену еспапа у коју су ушли: цена на месту куповине са свима трошковима до обале српске; даље, српска увозна царина, све узгредне таксе, трошкови трговине (пореза, прирез, кирија, слуге и т. д.); и на послетку, чиста добит трговчева која се по правилу код нас креће од 10% до 20%.

Кад би доиста овако било, као што „Видело“ тврди, а на име кад би узрок онаком повећању царине лежао у томе, што је за

основу одређивања царине у тарифи од 1864 узета цена еспапа на београдској пијаци, а не вредност њихова до обале, то би још онда, кад је та тарифа у живот ступила, било несразмерно велике разлике између цене еспапа на београдској пијаци и вредности њихове до на српску обалу, а нарочито би то било код оних еспапа, за које „Видело“ наводи, да се на њих фактички наплаћује увозна царина 5%, 6%, 7%, 8%, 9%, 10% и преко 10%. Јер кад се узму у рачун ови проценти, по којима се фактички наплаћује царина, и усвојена основа 3% од цене еспапа на београдској пијаци, разлика између ове цене и вредности еспапа до обале била би ова: код еспапа за које „Видело“ наводи да се фактички наплаћује царина 5% разлика између пијачне цене и вредности до обале, била би преко 65%; код оних на које се плаћа 6% царине, та би разлика била у 100%; код оних од 7% царине, преко 130%; код оних еспапа на које се плаћа фактичне царине 8%, разлика би била преко 165%; код оних од 9% царине, равно 200%; код оних од 10% преко 230%; и најпосле код еспапа на које се плаћа 10½% фактичне

царине, разлика између цене на београдској пијаци и њихове вредности до обале, била би у 250%!

Међу тим зна се, да разлика између цене еспапа на београдској пијаци и њихове вредности до на српску обалу не може бити већа од 20%; и по томе, кад је разлика између пијачне цене еспапа и његове вредности до обале само с петном већа, следствено је да ни царина није могла бити већа од петине, што у скупу највише износи 3⅓%.

Не стоји дакле, да су царине одређене тарифом од 1864 фактички повећане у оним процентима, као што их „Видело“ набраја, а још мање да је то повећање дошло услед тога, што је за меревање царине узета била основа 3% од цене еспапа на београдској пијаци, а не од вредности еспапа до обале српске.

Па и пека би се на извесне артикле сада фактички наплаћивала нешто већа царина од 3%, опет за то не може се тврдити да је то баш била намера министра финансије чијом је иницијативом царинска тарифа од 1864 год. изашла, него узрок повећању царине лежи просто у томе, што су извесни

само еспапи у току последњих 15 година због своје лошије и јефтиније израде у цени попустиле, те је сасвим природно да им се и првобитна царинска стопа морала нешто повећати.

Али као год што су извесни еспапи због појевтинеле цене нешто одмакли од првобитне царинске стопе од 3%, исто тако има доста еспапа, који су у својим ценама поскупили, те се данас на њих фактички не наплаћује царине ни 3%.

Толпко у опште о царинској тарифи од 1864 год. Сад о њеним појединостима.

„Видело“, да би доказало оно што хоће да докаже, наводи да се по реченој тарифи наплаћује царина: на енглески памук, конач, фул, американ и мадополан 5 до 8%; на енглеску стакларију 6%; на енглеску чоку 7%; на индијски пиринач 9%; на цакове из Дундије 10%; на памучне тканице, демикатон, ћитајке, фарбане и цртане или сликане памучне и вунене материје и т. д. 5 до 10% од вредности! Па онда, на дрвенарију и металне ситнице, посуђе и т. д. наплаћује се, вели, и преко 10% на име царине.

Ма да су многи од ових артикла од тарифе 1864 у цени појевтинили, опет за то

не наплаћују се на њих онолики проценти царине, као што то „Видело“ наводи.

Ево доказа за то:

1, *Памук*. По оригиналним енглеским рачунима, куповна цена једне енглеске фунте предена памука од № 6/14., који се узима за мерило свима осталим врстама памука, па према томе и свима прерађевинама од памука, била је на месту куповине (у Манчестру) за последњих 20 година у средњу руку 14 пена (7 гр. 21 пара чарш.). Пошто једно пакло памука има 10 енглеских фуната, то оно вреди 140 пена = 75 гр. 10 п. чар. Савтрошак у Манчестру из-

носи 8% рачунећи = 6 „ — „ „

Подвозни трошак до Београда = 5 „ 20 „ „

По овоме једно пакло памука до Београда стаје. = 86 гр. 30 п. чар.

Кад се овој суми дода овдашњи трошак и обична продајна добит трговчева у 7 „ 10 „ „

онда је средња продајна цена памуку № 6/14 на београдској пијаци = 94 гр. чар.

По тарифи од 1864 године, на једно пакло овог памука плаћа се царине 1 гр. и 20 п. пор. што према горњој цени на београдској пијаци од 94 гр. чар. не износи ни пуни $3\frac{1}{5}\%$ од пијачне цене, а према вредности до српске обале ни пуни $3\frac{1}{2}\%$!

Не стоји дакле, што „Видело“ каже, да се на енглески памук фактички наплаћује царине од 5 до 8% од вредности, но ни пуни $3\frac{1}{2}\%$.

Интересантно је да споменемо, да је у оној години, кад је тарифа од 1864 год. ступила у живот, била куповна цена памуку № $\frac{6}{14}$ у Манчестру 24 пена једна фунта; и по томе једно пакло тога памука вредило је на месту 129 гр. чар., а до обале српске вредило је 145 гр. чар., што је онда износило царине по овој вредности до обале само $2\frac{1}{17}\%$ а према цени на београдској пијаци од 152 гр. чар. није износила царина ни пуни 2% .

Не стоји дакле оно што „Видело“ наводи, као да се тарифом од 1864 год. практички и фактички обишла уговорна царинска стопа од 3% .

2; Фул. Куповна цена једне енглеске фунте фула № $\frac{6}{14}$ у месту куповине (у Манчестру), била је за последњих 20 година у средњу руку $15\frac{7}{8}$ пена, што чини једно пакло од 10 фуната $158\frac{6}{8}$ пена = 85 гр. 13 пара.

Трошак у Манчестру по 8% = 6 гр 33 п.
Подвоз до Београда = 5 „ 20 „

По овоме једно пакло фула до

Београда стаје = 97 г. 26 п. ч.
Кад се овој суми дода овдашњи трошак и обична продајна трговчева добит у. 8 „ 14 „
онда средња продајна цена једном паклу фула № $\frac{6}{14}$ на београдској пијаци износи 106 гр. чар.

По тарифи од 1864 год. на једно пакло овога фула, наплаћује се царине 1 гр. и 10 п. пор., што према горњој вредности на београдској пијаци износи једва $2\frac{1}{3}\%$ а према горњој вредности до обале око $2\frac{1}{2}\%$!

По овоме не само да не стоји оно што каже „Видело“, да се на енглески фул наплаћује фактички царине 5 до 8% од вредности, него се још не наплаћује ни 3% од продајне цене на београдској пијаци!

У 1864 год. кад је постојећа царинска тарифа ступила у живот, фулу је била продајна цена у Манчестру нешто више од 29 пена једна фунта. По овоме једно пакло фула коштало је у месту 156 гр. чар. а до српске обале 173 гр. те је онда износила царина по тој вредности мање и од $1\frac{1}{2}\%$, а према цени на овд. пијаци од 182 гр. чар., око $1\frac{1}{3}\%$.

Ово је доказ, да се одређивањем царине на фул према тарифи од 1864 год. не само није обишла уговорна стопа 3% , него се још далеко иза те стопе изостало.

3. *Американ.* Према ономе како се цена памуку мењала, мењала се и цена концу, американу и мадополану. Час је скакала, час падала. Кад је н. пр. у 1863 и 1864 год. памук најскупљи био, тада су и прерађевине од памука најскупље биле. Зна се извесно, да се тада једна јарда средњег американа продавала на београдској пијаци по 4 гр. чар., а доцније и по $3\frac{3}{4}$, $3\frac{1}{2}$, 3 и $2\frac{3}{4}$ гр. чар.

На један комад (36 јарди) американа средње каквоће, плаћа се данас царине по тарифи од 1864 год. 2 гр. пор. А како је овом американу за последњих 20 година

средња вредност 110 гр. чар. комад, онда царина једва износи $3\frac{1}{2}\%$ од цене на београдској пијаци, а према вредности његовој до српске обале не износи ни $4\frac{1}{3}\%$.

Не стоји дакле, да се на американ наплаћује царине 5 до 8% , као што то „Видело“ наводи.

У 1864 години наплаћивала се царина према цени американа на београдској пијаци тек $2\frac{3}{4}$ — дакле ни 3% ! — а према вредности његовој до обале ни $3\frac{1}{3}\%$!

4. *Мадаполан.* У 1863 и 1864 год. продавао се мадаполан у Београду по 170—180 гр. чар. комад, доцније и по 150, 130 и 110 гр. чар.

На мадаполан средње каквоће, наплаћује се данас царине по 2 гр. пор. Његова је средња продајна вредност у Београду 120 гр. чар., и по томе, царина износи $3\frac{1}{3}\%$ од продајне цене на београдској пијаци, а према вредности до обале 4% .

У 1864 год. царина износила је $2\frac{1}{3}\%$ од цене мадополана на београдској пијаци, а $2\frac{4}{5}\%$ од вредности његове до обале.

Не стоји дакле ни то, што „Видело“ каже да се на мадополан наплаћује фактички царине 5 до 8% од вредности.

5. *Енглеска стакларија*. У тарифи од 1864 нема нарочите одредбе, да се и колико наплаћује царине на „енглеску стакларију“ за коју „Видело“ каже, да се на њу наплаћује царине 6%. Него је одређено, да се на стакларију у опште наплаћује царина или од вредности 3%, или од шока 15 п. пор. Царина 3% од вредности наплаћује се на финију стакларију, а од шока наплаћује се царина 15 пара пор. на просту стакларију.

Један шок просте стакларије продаје се у Београду по 25 гр. чар.; према чему царина опет излази на 3% од цене на београдској пијаци, а само $3\frac{3}{4}\%$ од вредности до обале српске.

Код финије стакларије једва да изнесу трошкови од обале заједно са трговачевом добити 20%. По томе царина на ову стакларију не износи више од $3\frac{3}{4}\%$ од вредности до обале.

Не стоји дакле ни то, да се на стакларију наплаћује 6% царине, као што то тврди „Видело“.

6; *Енглеска чоха*. Под енглеском чохом „Видело“ без сумње разуме вунену материју, коју тарифа од 1864 год. не разли-

кује по државама из којих се доноси, него, је дели на класе према њеној овдашњој продајној вредности. Ако дакле, „Видело“ под енглеском чохом разуме ову вунену материју, не има у разној вредности, па се према томе разпо и наплаћује царина. Тако: на материју у вредности до 20 гр. чар. наплаћује се царина 12 пара пор. од рифа; на ону у вредности 20—40 гр. чар., плаћа се царина 36 пара; и од 60—80 гр. чар. наплаћује се царина по $1\frac{1}{4}$ гр. чар. од рифа; а на материју која је у вредности преко 80 гр. чар., плаћа се царина 3% од вредности.

Ова класификација показује, да је царина, узев у опште и једно на друго, према стопи 3% од продајне цене на београдској пијаци измерена.

А према вредности ове материје до српске обале, царина износи само $3\frac{3}{5}\%$; а ако се хоће и за оне незнатне варијације цена између класа (н. пр. између 20 и 40 гр. вредности) да тражи крајња тачност процента, царина опет ни на такве еспапе не може бити већа од 4% а највише до 5%.

Не стоји дакле ни то, да се на ове материје наплаћује царина 7% , као што то „Видело“ тврди.

7; *Индијски пиринач*. Најординарнији индијски пиринач продаје се у Београду по 112 гр. чар. цента; а други бољи, талијански, продаје се по 144 гр. чар. По тарифи од 1864 год. наплаћује се царина и на један и на други пиринач по $2\frac{1}{2}$ гр. пор. од цента, што износи, и то: на индијски ни пуни $4\frac{1}{2}\%$, а на талијански до $3\frac{1}{2}\%$ од цене на београдској пијаци; а по вредности до српске обале наплаћује се на индијски пиринач нешто више од $5\frac{1}{4}\%$, а на талијански око 4% .

Толико ниска цена и најординарнијем пиринчу, да би му царина и 6% а камоли још и 9% од вредности изићи могла, није, у колико београдска пијаца памти, никад била за сво време од како је царинска тарифа од 1864 год. у живот ступила.

Не стоји дакле ни то, да се на индијски пиринач наплаћује 9% царине, као што „Видело“ каже, него највише до $5\frac{1}{4}\%$.

8, *Цакови*. Цакови су тарифом подељени на две класе: лошији и бољи. На лошије

плаћа се царина по 12 гр. пор.; а на боље по 18 гр. пор. од 100 комада. Лошији су они, којих комад вреди овде у Београду до 8 гр. чар., а који су преко 8 гр. чар. ти су бољи. У врсту лошијих долазе и они из Дундије, од којих се неки истина и по 3 гр. чар. продају, али ових тако јевтиних и ординарних врло се мало доноси. При свем том, ако се и за најлошије цакове хоће да прорачуна проценат царине, ова ни у којем случају не може прећи 8% , а боља сорта не плаћа ни толики проценат. Дакле опет не износи царина 10% као што то „Видело“ хоће да докаже.

9. *Дрвенарија*. Од све дрвенарије о којој би било вредно говорити, то су: виле, грабуље, лопате, коморански сандуци и столице просте са сламом. Сва друга дрвенарија, или по количини увоза сасвим изчежава, или ако се што и доноси, — то се већином процењује и царина тачно према вредности 3% наплаћује. Виле, грабуље и лопате продају се у Београду у средњу руку по 250 гр. чар. 100 комада, а царина на њих наплаћује се по 3 гр. пор., што не износи ни $2\frac{1}{2}\%$ од пијачне цене, а од вредности до

обале таман 3%. На столице плаћа се по 4 паре пор. од комада, а продају се по 10 гр. чар., то царина износи само 2% од пијачне цене, а од вредности до обале само 2½%.

Што вреди за виле, лопате, грабуље и столице, то вреди више или мање и за сандуке коморанске.

Не стоји дакле, да се на дрвенарију наплаћује преко 10%, као што „Видело“ тврди, него само 2½%!

10; *Посуђе*. Посуђе које се код нас у масп увози, то је или од стаклета, или од порцулана, или од просте земље.

а; На посуђе од стаклета или од порцулана, наплаћује се царина по одредби тарифе 3% од вредности посуђа на београдској пијаци; но вредност ова не може ни у ком случају бити већа од једне петине оне вредности до српске обале, на потоме ни царина не може бити већа од тога.

б; *Посуђе од земље*. У ово посуђе долазе: лонци, шерпење и тестије.

Лонци и шерпење, продају се овди у Београду у средњу руку по 1,400 гр. чар. 1000 комада, а царина се на то наплаћује 13 гр.

пор., што износи 1⅙% од цене на београдској пијаци, а 2⅓% од вредности до српске обале.

Тестије продају се по 100 гр. чар. 100 комада, а царина се на то наплаћује 1 гр. пор., што износи 2% од пијачне цене, а од вредности до обале 2½%.

По овоме не стоји, што „Видело“ каже да се на посуђе наплаћује преко 10%, него највише до 2½%.

11; *Тканице, демикотон, китајке, шамије, цицкови и т. д.* Од ових еспапа има истина неких сората, на које се данас наплаћује царина од 4 до 7%, али тај изузетак не може важити и као правило за свет тканице и остале поменуте и непоменуте предмете; јер највећи део од њих и данас не плаћа у средњу руку више од 4%. И једнима и другима царинске таксе мереене су и одређене у своје време тачно према стопи од 3%, као што се то може да докаже ценама онога доба; али доцније, а нарочито од десетину година на овамо, почели су ти предмети да се донесе лошији и јевтинији, па отуда и долази да се сада и царина на њих наплаћује већа него што

је одређена била онда кад су доношени солидније израде и каквоће.

II.

На основу рачуна о вредностима еспапа до обале српске, и о ценама њиховим на београдској пијаци, показали смо, да не стоји оно што „Видело“ тврди, да се фактичким наплаћивањем царине обишла стопа 3% која служи за основу царинској тарифи од 1864, и ако се код неких еспапа царина нешто и увећала, да се није увећала у оним процентима као што их „Видело“ наводи него у много мањим, и то само на неки број артикала, као и то да је то увећање дошло случајно услед лошије израде и појевтинеле цене тих еспапа, а не отуда што је тако хтео министар финансије од 1864 године. Шта више, показали смо и то, да се с наплаћивањем царине на неке еспапе, за које „Видело“ тврди да се одмакло од стопе 3%, овој стопи није ни примакло него још далеко изостало.

Осим фула, дрвенарије и посуђа на које се према тарифи од 1864, не наплаћује царине ни 3% него тек $2\frac{1}{3}\%$, $2\frac{1}{2}\%$, 2% и

$1\frac{1}{3}\%$, има још и других еспапа који због поскупеле цене не плаћају данас ни 3%.

Од ових еспапа показаћемо само неке и то најглавније

Свако зна, да учињене коже како по количини у којој се код нас увозе, тако и по вредности коју оне представљају, заузимају једно од најважнијих места међу артиклима који се код нас увозе; и по томе јасно је, да и најмање повећање или смањење царине на овај артикл, може да изнесе разлику у голој цифри, у далеко већој него што то наводи „Видело“ за цакве из Дундије!

Има кожа на које се по тарифи од 1864 године не наплаћује царине ни 3%, него много мање. Тако :

1 ; *Викследер од телефих кожа* Ове коже продају се на београдској пијаци у средњу руку по 1,466 гр. пор. 100 царинских фуната. По тарифи од 1864 плаћа се царина на 100 фуната ових кожа $32\frac{1}{2}$ гр. пор., дакле царина ту не износи ни $2\frac{1}{4}\%$ од продајне цене на београдској пијаци, а од вредности до обале српске једва $2\frac{1}{2}\%$.

2 ; *Викследер од краљих кожа*. Ове коже продају се у Београду у средњу руку по

862 гр. пор., 100 царинских фуната. По тарифи од 1864 године на 100 фуната ових кожа плаћа се царина $16\frac{1}{2}$ гр. пор., и по томе царина не износи ни 2% од продајне цене на београдској пијаци, а од вредности до обале $2\frac{1}{3}\%$.

3; *Бланкледер*. Ове коже продају се у Београду у средњу руку по 586 гр. пор., 100 царинских фуната. По тарифи од 1864 године плаћа се царина на толико фуната коже $15\frac{1}{2}$ гроша пор., што не износи ни $2\frac{1}{3}\%$ од пијачне цене, а од вредности до обале једва 3% .

3; *Бонови*. 100 царинских фуната ђонова продаје се на београдској пијаци по 575 гр. пор., а царина по садашњој тарифи плаћа се на толико фуната ове коже $12\frac{1}{2}$ гр. пор., и по томе, царина не износи ни $2\frac{1}{3}\%$ од појачне цене у Београду, а од вредности до обале $2\frac{1}{2}\%$!

Осим ових кожа, не плаћају 3% царине ни следећи предмети:

5; *Венецијанске ђинђуве*. Као што је познато свакоме, ових се ђинђува доноси код нас у већим количинама. 100 царинских фуната ових ђинђува продаје се у Београду

у средњу руку по 600 гроша пореских. По садашњој тарифи за њих се наплаћује царине 6 гроша пореских, што чини равно 1% .

6; *Доскин* се продаје у Београду у средњу руку по 30 гроша пор. риф, а царина се на то плаћа 20 пара пореских, што износи $1\frac{7}{10}\%$.

7; *Сатин* се продаје овде у средњу руку по $7\frac{1}{2}$ гроша порески риф, а царина се на то плаћа 6 пара порески што износи само 2% .

8 *Штифлетне женске* продају се овде у средњу руку по 15 и 35 гр. пор. пар, а царина се на њих наплаћује по 10 и 20 п. пор., што износи $1\frac{1}{2}\%$.

Ово нису ситнице, него понајглавнији предмети па се на њих не наплаћује ни 3% царине. А кад би се упуштали и у ситнице, или кад би изналазили предмете од мање важности на које се такође царина не наплаћује ни 3% , нашли би их још читав низ; али налазимо да би излишно било водити рачуна и о тако ситним предметима.

III.

Кад би поређали све оне предмете, на које се царина наплаћује мање од 3% , и

оне незнатне на које се нешто више од 3% царине наплаћује, па би прорачунали с једне стране мањак а с друге стране вишак царине, укупно и једно на друго царина би варирала између 3 и 4% па ма колико високо или ниско стајала данашња царина код неких еспапа. А по уговору закљученом са Вел. Британијом, Србија има право да на извесне само еспапе наплаћује 8% а на све остале по 10%, — дакле једно на друго по 9%.

Ради бољег прегледа, ево упоређења (види стране 24, 25, 26 и 27.) за један низ најважнијих артикала који се код нас увозе, па нека оно само покаже, колика је за сваки поједини артикао разлика између царине, која се по тарифи од 1864 наплаћује, и оне коју Србија има право наплаћивати по српско-енглеском уговору, узимајући за мерило овог сравњењу вредност еспапа до обале, као што је то овим уговором и одређено.

Као што се из овог упоредног прегледа види, ту нема скоро ни једног артикла, на који се по српско-енглеском уговору не би царине наплаћивало још један пут онолико, колико се данас по тарифи од 1864 год. фак-

тички наплаћује. А на многе би се плаћало још и више, н. пр. на зејтин и пиринач наплаћивало би се царине још и више од два пута, него што се данас наплаћује; на фул, виле, лопате, стакларију, на свеће стеаринске и лојане, наплаћивало би се три пута толико царине колико се данас наплаћује; даље, на посуђе од земље, на рибу моруну и јесетру, као и на коже бланкледер, наплаћивало би се још и три пута више; на ђонове, викследер телећи и столице дрвене просте са сламом, четири пута више; на коже борнобир, штифлетне женске и на даске, скоро пет пута више.

У овој истој сразмери стајало би наплаћивање царине и на остале увозне артикле: негде двојном, негде тројном и више, него што се данас наплаћује, — дакле у сваком случају (изузев просто вино, неке сорте ординарних шамија и марама памучних простих, и можда какве ситнице) на плаћивање се царина по српско-енглеском уговору бар у два пута више, него што се данас по тарифи од 1864 године наплаћује. Једини је изузетак од овога, између оволиких важних артикала, гас за осветљење, који

У П О Р Е

Садашње увозне царине с цари

НАЗИВ ЕСПАПА ПО СА- ДАШЊОЈ ТАРИФИ	КОЛИЧИНА
Памук преден № $\frac{6}{14}$	пакло
Фул № $\frac{6}{14}$	»
Американ средњи од 36 јарди...	комад
Мадополан средњи од 42 јарде.	»
Циц енглески средњи од 30 јарди	»
Материја вунена до 20 гр. ч. риф	риф
» » » 40 » » »	»
» » » 60 » » »	»
» » » 80 » » »	»
Фланер ординар до 5 гр. ч. риф	»
» бољи од 5—10 гр. ч. риф	»
Фесови до 50 гр. чашијских...	туце
» » 100 » »	»
» » 120 » »	»
» » 170 » »	»
Сукно	риф
Ћебета проста мала	комад
» » средња	»
» » велика	»
Коже викследер телећи	цента
» » кављи (борнобир)	»
» бланк.	»
» ђонови.	»

Ђ Е Њ Е

ном по уговору с Енглеском.

ВРЕДНОСТ ЕСПАПА ДО ОБАЛЕ		Ц А Р И Н А				ПРОЦЕ- НАТ (°/о)	
		ПО САДАШ. ТАРИФИ		ПО УГОВОРУ		ПО САДАШ. ТАРИФИ.	ПО УГОВОРУ
П О Р Е С К И Х							
ГРОША	ПР.	ГРОША	ПР.	ГР.	ПР.		
43	15	1	20	3	19	3 ¹ / ₂	8
48	33	1	10	3	36	2 ¹ / ₂	8
46	—	2	—	3	27	4 ¹ / ₄	8
50	—	2	—	4	—	4	8
35	—	1	—	2	24	2 ⁵ / ₆	8
8	—	—	12	—	26	3 ³ / ₄	8
16	—	—	24	1	12	3 ³ / ₄	8
25	—	—	36	2	—	3 ³ / ₄	8
33	—	1	10	2	26	3 ³ / ₅	8
2	5	—	3	—	7	3 ¹ / ₄	8
4	10	—	6	—	13 ¹ / ₂	3 ¹ / ₂	8
15	—	—	30	1	8	5 ¹ / ₂	8
35	—	1	10	2	32	3 ⁴ / ₇	8
45	—	2	—	3	24	4 ² / ₅	8
60	—	2	20	4	32	4 ¹ / ₆	8
4	—	—	6	—	13	3 ³ / ₄	8
20	—	—	30	1	24	3 ³ / ₄	8
30	—	1	—	2	16	3 ¹ / ₄	8
40	—	1	20	3	8	3 ³ / ₄	8
1275	—	32	20	127	20	2 ⁴ / ₇	10
750	—	16	20	75	—	2 ¹ / ₅	10
510	—	15	20	51	—	3	10
500	—	12	20	50	—	2 ¹ / ₂	10

би због своје у последње доба појевтинеле цене плаћао нешто мање царине, него што данас плаћа; али чим му се цена повиси, што није невероватно, и царина би се нањ одмах повећала.

По овоме, не стоји то, што „Видело“, каже да ће се према српско-енглеском уговору мање наплаћивати царине, него што се до сада наплаћивала по тарифи од 1864 године, него стоји на против, да ће се готово на свима артиклима наплаћивати царине по два пута, три пута а на неким и 5 и више пута, него што се до сада наплаћивала.

IV.

„Видело“ наводи, да је влада кнеза Михаила у цели да обиђе уговорену царинску стопу 3% завела 1864 године и регалну таксу на увоз соли и дувана, и да је нај-после та иста влада у 1867 години одлучила да изда нову царинску тарифу, у којој би се увозне таксе разрачуниле и утврдиле по стопи од $7\frac{1}{2}\%$, што би — почем би се узеле за основу цене београдске пијаце — изнело у самој ствари између 9 и 10% од вредности еспапа на обалу донесеног, но да

ова тарифа није у живот ступила; јер је, вели, томе катастрофа топчидерска стала на пут.

Да ли је влада од 1867 године истински намеравала да изда нову царинску тарифу, или је само спремала пројект тарифе, то ће најбоље знати они, који су тој влади ближе стајали. Извесно је само то, да је у месецу декембру 1867 године доиста била одређена нарочита комисија да ради на царинској тарифи, и да је овај посао продужен после и под намесништвом.

Ако је доиста влада од 1867 год. намеравала да изда нову царинску тарифу, као што то „Видело“ тврди, онда је питање: каква је то потреба била да се одмах после три године по што је тарифа од 1864 у живот ступила, издаје друга тарифа с царинском стопом између 9 и 10% од вредности кад се тарифом од 1864 год. царинска стопа 3% фактички и практички обишла тако, да се по њој наплаћивала царина 10% и преко 10%!? као што је то „Видело“ хтело напред да потврди. Или ће бити на против, да се тарифом од 1864 године није ни од

макло од стопе 3% па се хтелo новом тарифом да поправи учињена погрешка!?

Да је тарифа од 1867 године за коју „Видело“ каже, да јој је основа била $7\frac{1}{2}\%$ од цене еспапа на београдској пијаци, доиста у живот ступила, онда би, као што „Видело“ каже, доиста царина у самој ствари износила 9% па може бити и 10% од вредности еспапа до на обалу српску, јер разлика између цене на београдској пијаци и вредности еспапа до обале, не износи више од 20% као што смо ми то у првом чланку показали, што сад и „Видело“ признаје. Овим признањем његовим, оно признаје и то да му је погрешан рачун, да се по тарифи од 1864 године фактички наплаћује 9 и 10%, јер би се по његовом рачуну о тарифи од 1867 год. толико процената наплаћивало само онда кад би тарифа била начињена по основи $7\frac{1}{2}\%$ од пијачне цене.

„Видело“ каже, да се у 1867, год. кад се нова царинска тарифа градила, увозна царина разрачунавала и утврдила по стопи од $7\frac{1}{2}\%$ од цене еспапа на београдској пијаци. Међу тим, акта у министарству финансије а на име само настављење од 20 де.

кембра 1867 год. А. бр. 9185. које је издато комисији за израду тарифе, тврди да је за одређивање царине положена комисији ова граница: за увозну робу од 3 до 6% а за извозну од 2 до 4% овдашње продајне цене еспапа.

По овоме не стоји ни то што „Видело“ каже, да се у 1867 год. спремао пројект тарифе по стопи $7\frac{1}{2}\%$ него од 3 до 6%.

„Видело“ у првом чланку своје критике на српско-енглески трговачки уговор, наводи правац и резултате српске економне политике до потписа тога уговора, на име: фактичко обилажење царинске стопе 3% тарифом од 1864 год.; завођење регалне таксе на со и дуван; увођење трошарине на извесне увозне артикле; покушај, да се између Србије и Аустро-угарске закључи трговачки уговор; па износи све то као факта, да је Србија кроз дуги низ година давала практичног израза своје праву, да своју тарифу подиже и спушта како нађе да јој је интерес.

Ми смо показали и доказали, да се тарифом од 1864 год. није обишла стопа 3% а „Видело“ је само показало, шта се кад

предузимало у српској економној политици, па се није успело н. пр. тарифа по стопи $7\frac{1}{2}\%$ и трговачки уговор између Србије и Аустро-угарске.

Сад ћемо да покажемо, шта се и кад могло учинити у нашем царинском законодавству, или у економној политици, па се пропустило учинити.

Као што је познато, доиста су стране државе Кнежевину Србију у погледу на наплаћивање царине везивале за трговачке уговоре, које су оне с Портом закључавале; и по томе неће бити без интереса да изнесемо на видик, колико је и кад кнежевина Србија имала права наплаћивати царине према уговорима, који су закључавани с Портом, а колико је и кад у ствари царине наплаћивала.

До уговора о трговини и пловидби, што га је Вел. Британија закључила са отоманском Портом 16 августа 1838, Турска је наплаћивала на увоз енглеских еспапа у име царине 3% (члан 67 капитулација од септембра 1675 и тач. 6 уговора мира, од 5 јануара 1809.)

По уговору, од 16 августа 1838, а специјално по додатку томе уговору тач. 1. Турска је имала право да наплаћује на енглеске еспапе 3% од вредности, а к томе још и додатак 2% на име свију дажбина што би се у унутрашњости на продају и куповину еспапа наплаћивале, — дакле свега 5% .

Овом енглеском уговору придружиле су се и следеће државе: Француска (уговор од 25 новембра 1838); Сардинија (уговор од 2 септембра 1839); Белгија (уговор од 30 априла 1840); Прусија, Баварска и друге немачке државе (уговор од 10 октобра 1840); Русија (уговор од 18 априла 1846) и т. д.

Уговори ови важили су за сву отоманску царевину, па по томе и за кнежевину Србију. По овоме и она је имала право да наплаћује 5% царине на еспапе који се увезу и у земљи потроше.

Ово тврди и ферман, од 20 новембра 1845¹⁾. Тачка 5 овог фермана гласи: „На еспапе, који из Аустрије у Београд долазе, наплаћиваће се у Београдском ђумруку, по тарифи, у време њиховог доласка, по 3 на $\%$ “

¹⁾ Јавно право Књажества Србије. Од Димитрија Матића страна 63.

ђумрука; а што се тиче додатка од 2%, овај ће се наплаћивати у Београду само у том случају, да ће се еспапи у том месту трошити;“.....

Ово значи, да ће се 5% наплатити само на оне еспапе који се увезу у Србију, а на оне које ће да се преко Србије провезу, не 5% него 3%.

Министар финансије од 1845. год. расписом својим од 6 фебруара 1846 П.Н. 3384 саопштавајући садржину овог фермана, наређује ђумруцима да „на све еспапе, који из Аустрије долазе за потрошак у Србију, наплаћују од наших домородаца, поданика руских и аустријских, ђумручку таксу по 3% или по тарифи постојећој и изишавшој у августу 1843 године; а од поданика свију осталих држава да наплаћује такође 3% по важности унешеног еспапа, или по постојећој тарифи.“

По овоме, трговачки уговори и ферман дају право да кнежевина Србија наплаћује по 5% царине на све еспапе који се на потрошак у земљу увезу; а ондашњи министар финансије наређује, да се не наплаћује више него само 3%. Како се ово напуштање

драгоценог права у економној политици може назвати, и какве је штете наша земља отуда претрпила, то је јасно за сваког Србина, који није партајички расположен.

По уговору трговачком, што га је Турска закључила са Енглеском, 29. априла 1861. год., Турска је имала право да наплаћује на увоз еспапа енглеских по 8% од вредности.

Овом енглеском уговору придружиле су се следеће државе: Француска (уговор од 29 априла 1861); Италија (10 јула 1861); Русија (22 јануара 1862.); Америка (25 фебруара 1862); Све немачке државе које су у царинском савезу (20 марта 1862.) и т. д.

У свима овим трговачким уговорима стоји изречно одређено, да њихове одредбе важе „за све провинције отоманског царства, т. ј. за све државе Његовог Царског Величанства Султана, како у Европи и у Азији, тако и у Мисиру и другим деловима Африке, у Србији и у сједињеним кнежевинама Молдавије и Влашке.“ Само Аустро-Угарска направила је изузеће, да трговачки уговор од 10/22 маја 1862 не важи за Србију, Влашку и Молдавију, у погледу на царину увозну и

извозну, него да важи за њих *[ондашње постојеће стање]* (status quo actuel).

По овоме, пре него што је наша тарифа од 1864. године ступила у живот, кнежевина Србија имала је право по самим трговачким уговорима, што их је отоманска Порта закључила са страним државама, да наплаћује увозну царину по 8% од вредности на све еспапе који долазе ма из које друге државе, само не на еспапе који из Аустрије долазе. За аустријске еспапе важила је царина која се онда у 1862 години наплаћивала, а то је 3% по погрешци од 1845, а легално и сходно уговорима било би 5%.

Колику је штету Србија претрпела за време од 1845 до 1862 године само с тога, што министар финансије од 1845 год. није дао да се наплаћује 5% увозне царине на све еспапе који су се у земљу на потрошак увозили, свако може лако прорачунати кад скуп вредности увезених еспапа и царине које су се за 17 година наплатиле, па би царине увећао са још 2% од вредности увезених еспапа.

Исто толику штету ако не и већу учинио је земљи министар финансије од 1845

године, што је додатак аустриско-турском уговору од 1862 год. затекао оно стање које је онда било т. ј. 3% а не 5%, те се погрешке овог министра доцније појављују и код министра од 1864 године.

На осам година пре него што је тарифа од 1864 године у живот ступила, а то је 30 марта 1856 г. потписан је париски уговор мира и пријатељства међу Француском, Аустријом, Вел. Британијом, Прусијом, Русијом, Сардинијом и Турском. По члану 28 тога уговора, кнежевина Србија има независну и народну управу, потпуну слободу вероисповеди, законодавства, трговине и пловидбе.

По овој одредби Кнежевина Србија имала је потпуну слободу грађења закона па и закона о царинској тарифи; и по томе она је могла своју тарифу подизати и спуштати како нађе да јој је интерес.

У оно доба кад су трговачки уговори с Портом закључавани, дакле 1861—1862 године дошао је за српског министра финансије творац тарифе 1864 год; и по томе морао је знати не само за ове трговачке уговоре него и за париски уговор од 30 марта 1856 године.

Према оваком стању ствари, шта је могао и требао да учини државник који је онда управљао са српско-народном економном политиком? Мудар државник требао је а и могао да учини:

1; или да на основу париског уговора, од 30 марта 1856 год. изда царинску тарифу која би одговарала интересу земље, без обзира на уговоре који су онда закључени између отоманске Порте и страних држава; или

2; ако прво није учинио што је на-лазио да закључени уговори са Портом ве-зују и Србију, да бар изда тарифу по стопи 8% од вредности у смислу уговора, која би важила не само за оне државе које су уговориле по 8%, него и за саму Аустри-ју, која је једина против смисла париског уговора Србију ставила у изузеће.

Ово се онда могло учинити тим пре, што би општа царинска тарифа по 8% била у интересу и осталих држава, јер тада Ау-стрија не би била највише повлашћена, те би се по томе и кад би Аустрија уложила протест против оваке тарифе, разбио о от-пор других држава; и

3; или у најкрањем случају, кад се ни друго неби остварило, онда да је могао бар да раздвоји тарифу по 3%, која би важи-ла само за Аустрију, од тарифе по 8% која би важила за све остале државе.

Но министар финансије од 1864 године од свега овога није ништа учинио, него је у 1864 гидини издао општу тарифу по стопи 3%. Дакле ни 5% по колико је Србија и-мала право да наплаћује још од 1845, а ка-мо ли још 8% на колико је добила право од 1861 и 1862 год.

Министар финансије од 1845 напустила право наплаћивања царине у 2% додатка, а мини-стар финансије од 1864 осим тог напуште-ног права, напустила још и оно право по коме је Србија имала да наплаћује царине преко 5% још и вишка у 3%!. У место да удеси тарифу по стопи 8%, он се задовољава само са стари 3%! Како се ово зове: да ли корак напред или пет корака натраг?!!

Кад је министар финансије од 1864, у 5% царине попустио, онда је он више оштетио земљу него министар финансије од 1845; јер је овај само у 2% мање наплаћивао царине него што је имао права наплаћивати, а ми-

нистар од 1864 наплаћивао је у 5% мање. Колика је штета отуда само у мање наплаћеној царини то би показао рачун о увеженим еспапима и наплаћеним царинама за толике године, а штета политичко — економна не да се ни оценити.

Као год што је министар финансије од 1845 године својим напуштањем учинио грдну штету што је аустријско-турски уговор од 1862 затекао онда постојеће стање — не 5% него 3% — још је веће штете учинио министар финансије од 1864 године, што је његовом погрешком постојеће стање 1878 године затекао берлински уговор, те Србија по одредби члана XXXVII тога уговора не може до закључења нових погодаба, ништа да мења у садашњим условима (*conditions actuelles*) трговачких односа са страним државама и по томе да до нових уговора не може више да наплаћује царине него што јој је оставио у аманет министар финансије од 1864 године.

Најпосле „Видело“ наводи, да је влада Кнеза Михаила — или још боље министар финансије од 1864 руковођен економном политиком, те исте године завео тако звану

регалну таксу на увоз соли и дувана, а тиме је увозна царина на те артикле повишена на 15%.

Да увођење ове регалне таксе није потекло из економно-политичких обзира него просто из финансијских обзира, о томе нико не сумња. Јер ту нема економне политике кад се најпре на дуван у листу наплаћује више регалне таксе него на дуван који је искриван, — дакле прерађен (закон од 14 априла 1864.), а после једне године наплаћује се једна иста такса на дуван без разлике, био крижан и у цигарама или не (закон, од 22 фебруара 1865). Осим тога код наплате регалне таксе на со, ту не само да нема политичко-економних обзира, него је та наплата још и противна политичкој економији; јер со намирује једну од најнужнијих потреба, па је не економно ударати на такве артикле таксу, а на против финансијски се та наплата препоручује.

По уговорима што их је Турска са страним државама закључила од 1861 год., она је дуван без разлике и со изузела од оних артикала, што их поданици страних држава могу у отоманску царевину увозити, и ако ко

од њих купује или продаје дуван и со за потрошак у Турској, плаћа исте таксе које и отомански поданици. По овоме Турска је задржала монопол на продају соли и дувана; и по томе ти се артикли нису могли ни увозити слободно. Само Аустрија, по уговору од 1862, имала је право да увози у Босну и Херцеговину со, али на увоз те соли плаћа на име регалне таксе (*taxe du monopole*) 20% (тач. 3. додатка уговору од 1862).

Као што смо напред показали, уговори од 1861 године важили су и за Србију, па по томе не само да је она могла на увоз соли и дувана наплаћивати коју је хтела регалну таксу, него је могла имати и сам монопол на продају тих артикала. Међутим, министар финансије од 1864 год. задовољио се са регалном таксом при увозу: 6 гр. пор. на оку дувана, односно 100 комада цигара, и на 100 ока соли у средњу руку 3 гр. пор., а пустио је да у земљи могу продавати те артикле и страни поданици без икакве друге дажбине.

Све што би „Видело“ уписало у заслугу свом начелном пријатељу, министру финансије чијом је иницијативом изашла царинска

тарифа од 1864 год., било би једно једино увођење регалне таксе на со и дуван, која је доиста увећала наплаћивање царине на та два артикла. Но ми показасмо, да је само то увођење регалне таксе црпео из уговора што их отоманска Порта закључи са страним државама, и да је баш према тим уговорима могао не само увећати царину колико је хтео, него да је још могао увести и монопол на продају тих артикала.

И доиста, осим увођења регалне таксе на со и дуван, министар финансије од 1864 године за сво време управе својом економном политиком (до 20 јуна 1868), не само да није ма у чему подигао увозну царину коју је он једном завео, него је још једном изменом његове тарифе, законом од 1 маја 1865 (зборник XXVIII с. 126), отворио мало шире врата увозу страног брашна, а нарочито финијег брашна. На име, на финије брашно „семелмел“ наплаћивала се дотле царина 1 гр. и 10 пара пор. од једне центе (бр. 82 увозне тарифе под Б.), а по замени од 1 маја 1865 год., ова се царина своди на 1 гр. пор., дакле мање са 10 пара пор. од центе, те је тиме уједначио напла-

ћивање царине на ово брашно са оним на „брашно пшенично просто, лебно просејано“. Па онда до 1 маја 1865 год. наплаћивала се царина на увоз брашна „аусцуг“ по 2 гр. и 20 пара пор., (бр. 84 под Б. увозне тарифе); а од 1 маја те године своди се царина на 2 гр. пор., дакле опет мање у 20 пара пор.

Ово је једина измена тарифе од 1864 год. коју је извео сам њен творац; па и том изменом, у место да повиси увозну царину на фино брашно, те да се и код нас фина брашна производе, он им спушта увозну царину како би им се прођа у земљи олакшала. Је ли ово спуштање царине било у интересу земље?!

По овоме министар финансије од 1864 год. за сво време своје управе економном политиком, не само да није исправљао погрешке које је у тој политици учинио, него их је још умножавао па потом оставио да их други исправља.

Да је теже поправљати постојеће стање а нарочито стање у царинској тарифи, него стварати ново стање, — то свако може да разуме.

Да видимо ко је, како и у колико исправио не само погрешке министра финансије од 1864 год., него и оног од 1845; и по томе, да видимо, ко је радио у правцу српско-народно економне политике, и ко и сад ради у том правцу.

Као што је познато, министар финансије од 1864 године престао је управљати економном политиком 20 јула 1868, баш у оно доба кад је привремено намесништво предало управу над земљом Намесништву Књажевског достојанства. Познато је и то, да је „садањи шеф кабинета“ био онда члан намесништва књажевског достојанства, а чланови владе били су људи истог политичког правца који и данас влада.

Под намесништвом изашао је закон, од 21 децембра 1868 (зборник XXI с 62), о укидању одредаба тарифе од 1864 године, по којима се дотле наплаћивала царина на увоз и извоз књига и списа у опште, као и цртежа за науке и вештине. По тој тарифи наплаћивала се царина на увоз тих научних предмета 3% од вредности. Да ли је ово наплаћивање царине било у интересу земље, или је на против ненаплаћивање царине

на научне књиге било у интересу, — то нека цени непартајичан судија.

Под намесништвом изашао је закон, од 18 јануара 1869, о наплаћивању трошарине на ове предмете: каву, шећер, шпиритус, рум, лиџер и фино пиће; на карте, цигарпапир и на мирисави сапун.

Ударањем трошарине на ове предмете, повећала се и царина, што и „Видело“ не одриче. Подизање царине учинило је, те су се одмах затим подигле код нас фабрике: шпиритуса, карата, цигарпапира и мирисавих сапуна којих пре није било, нити би их могло бити по тарифи од 1864 год.

По овоме, подизање увозне царине на ове предмете било је у интересу земље, па је и било практичког резултата. У овоме је у велико поправљена погрешка раније економне политике.

Осим увођења трошарине на побројане предмете, учињене су под намесништвом још неке знатне измене у тарифи од 1864 год.

Тако законом, од 22 октобра 1870 (зборник XXIII с. 120), повишене су у већем размеру царине како на увоз тако и на извоз дуга. Па онда, законом, од 8 октобра

1871 (зборник XXIV с. 23), повишене су царипе на увоз: вина, волова и бикова, кобила и коња; на увоз крава и пива. Даље на извоз: волова, бикова и крава; на дрва за грађу и дрва за огрев. Све ово повишење царине било је у интересу земље и одговарало је ондашњем правцу српско-народне политике.

Из свега овога види се, да се под намесништвом није остало при стопи 3⁰/₀, која је узета за основу тарифи од 1864, него се и то јавно повишавала до оне мере, до које се онда налазило да ће одговарати интересу земље; и по томе, да се влада под намесништвом држала строго оног права које је Србији ујамчено париским уговором од 20 марта 1856.

Осим тога, што је влада под намесништвом завела трошарину на извесне предмете, и што је тарифу од 1864 год. у многим позицијама изменила, она је радила и на томе да изда сасвим нову тарифу по царинској стопи која би сасвим одговарала интересу земље, дакле без икаквих других обзира. Најпосле, она је и отпочела водити преговоре

са Аустро-Угарском о закључењу трговачког уговора.

Све ово рађено је под намесништвом у коме беше члан „шеф садањег кабинета“, а под владом у којој чланови беху људи сасвим другог политичког правца него што га заступају људи којима је орган „Видело.“

У 1873 години 22 октобра дошли су на владу људи онога правца који је владао и до 20 јуна 1868 године; а то су ти исти који су сада у опозицији. Они су имали управу српском економном политиком од 22 октобра 1873. до 22 августа 1875, па шта су у тој политици учинили? Је су ли ма у чему подигли царинску тарифу свога друга од 1864? Је су ли бар продужили започете преговоре са Аустро-Угарском о трговачком уговору, кад им је жао што с том државом прво није тај уговор закључен? Па кад ништа у том погледу учинили нису а још мање да су ма у колико погрешку свог друга и начелног пријатеља од 1864 исправили онда питамо: каквом смелошћу могу толико узносити тарифу од 1864, а каквом дрскошћу могу критиковати српско-енглески уговор радом људи који ни сада не скрећу с оног

правца економне политике који ће само интересу земље одговарати?

Кад је садања влада дошла на земаљску управу (22 августа 1875), она је отпочела и водила три године ратове, па је и извојевала политичку самосталност и увећање кнежевине Србије.

Опозиција признаће ваљда, да се у време ратова није могла водити и политика економна, а још мање да су се могли водити преговори о трговачким уговорима.

Одмах, пошто су се ратови свршили, и пошто је берлинским уговором утврђено царинско стање које је било на свршетку ратова, влада је учинила корак не само код Аустро-угарске него и код осталих држава за закључење трговачких уговора. Први резултат тога корака био је тај, што је са разним државама закључила привремене трговачке конвенције од којих Србија има само користи, а штете баш ни једне паре. Па онда долази формални трговачки уговор српско-енглески од јануара 1880.

Овим уговором збрисана је тарифа од 1864., а тиме је влада поправила све оне погрешке које је опозиција управљајући српском еко-

номном политиком учинила, од којих је земља толике штете претрпела. Јер тим уговором што је Србија закључила с Вел. Британијом, не само да се наплаћује царине по 8% и то само на неке извесне артикле, по колико се могло наплаћивати још од 1862 године, него ће се још на много већи број артикала наплаћивати царина 10%, дакле 2% више него што се некада могло наплаћивати.

Према овоме није ни мало чудо, што опозиција устаје на у свом органу критикује такав уговор, којим се *исправљају њене погрешке*, или још боље њено попуштање у економној политици, те се сад труди да докаже да је тај уговор несмишљен и штетан по земљу.

Као штету на првом месту, „Видело“ наводи то, што ће се по српско-енглеском уговору мање царине наплаћивати него што се пре тога уговора наплаћује.

Међутим ми смо до сада показали не само да не стоји тај навод органа опозиције, него смо на против доказали упоређењем тарифе од 1864 год. са царином која ће се по првом српском уговору наплаћивати, да ће се

царине више наплаћивати него што се до сада наплаћивало.

У потврду овога да наведемо још један доказ.

Ћумрук београдски у рач. 1879 години имао је међу осталим приходима и ове приходе:

1. од увоза	= 1,103,830 д. 97 п.
2. » регала на со . . .	= 40,527 » —
3. » » » дуван =	163,487 » —
4. » трошарине . . .	= 489,000 » —
Свега = 1,796,904 д. 97 п.	

Да узмемо да се по тарифи од 1864 год. највише наплаћује увозне царине 4% од вредности (у самој ствари царина варира између 3 и 4%) онда је у 1879 год. увезено на ђумруку београдском еспапа у вредности 27,595,774 динара. По овоме, кад би на ову вредност еспапа наплатили царине само 8%, колико најмање по енглеском уговору можемо наплатити, онда би ђумрук београдски само од увоза имао још један пут онолико царине колико је у 1879 имао по садањој тарифи, дакле имао би увозне царине свега 2,207,662 динара, више 1,103,831 динар.

Прихода од регалних такса на со и дуван, и од трошарине имао је ђумрук 693,074 динара. Претпоставимо, да не би било ни регала на со и дуван, ни трошарине, — дакле да не би било тога прихода, онда и кад би одбили овај приход у 693,074 динара од оног прихода што би се само од увозне царине наплатило у 2,207,662 динара, опет би вишка било у 410,757 динара. Је ли ово штета? Камо тога дефицита што га „Видело“ предпоставља по својим бајаги несумњивим фактама?!!

Ствар је чиста и јасна, да ћемо по српско-енглеском уговору најмање још један пут онолико царине на увозу еспапа имати, и да ћемо имати вишка у царини и преко прихода што смо га до сада имали од регала и трошарине.

Овим смо оборили и уништили назови доказе „Видела“ да ћемо бити у штети у погледу на наплаћивање царине.

Сад да видимо како стоје остали докази „Видела“ којима се оно труди да докаже, да ћемо имати штете од енглеског уговора с других страна.

V.

У III. чланку (бр. 33.) „Видело“ изводи, како Аустро-Угарска има у неку руку монопол српског извоза, и како српска економна политика ваља да ради на томе, да еманципише српски извоз од искључивости аустро-угарских пијаца.

Ко ову веру исповеда, тај би најмање смео да устаје против уговора закљученог са Енглеском, ако хоће да буде доследан, ако хоће да улије поверења својим читаоцима у своје разлоге. Но страст је слепа; за њу логике и доследности нема; њој је будућност и срећа отаџбине узгредна ствар, а главни јој је покретач жудња за тренутним партајским успехом. Само „Видело“ не види, да је овај уговор намењен на то, да у свези са другом чињеницом једном, која сада долази на дневни ред, српској трговини прокрчи још један велики пут, да јој помогне да се „еманципише“. Свакојако, магловито и страсно разметање „Виделово“ неће моћи да скрене ни десно ни лево правац, који је влада у том погледу себи поставила. Потреба је за овим правцем тако јака и тако осетна, да га не би могли да поремете ни

јаки и темељни разлози. Много мање могу ту претензију имати разлози „Виделови“. А како су лабави сви податци, за које се „Видело“ хвата нападајући српско-енглески уговор, и како су му према томе ништавни и закључци, које отуда за своју цел изводи, може се видети и из онога рачуна, који износи о царини, која се плаћа на наше свиње при увозу у Аустро-Угарску, као и о штети, коју вели да је Србија имала на радњи са увозом свиња у ту државу у 1879. години.

Шта је управо то, што „Видело“ овим рачуном износи?

У главноме оно хоће да каже, како је 1879. године Аустро-Угарска повисила царину на наше свиње од једне на две форинте на брава, па место да се увоз стегао по количини, ми смо принуђени били, да свиње опет по што по то извозимо. Уз то је навело још и количину извезених свиња, као и оно што смо на њих у име царине платили Аустро-Угарској, па упоређујући 1878. годину с годином 1879. налази, да је ове последње Србија на радњи са извозом свиња у Аустро-Угарску штетовала са 2,441.356 динара.

Пре свега ми не можемо да разумемо, каква је управо побуда писцу, што ову „штету“ меша с повишеном царином 1879. године. Хоће ли тиме да изведе, да је „штети“ већа царина узрок? Ако му је то побуда, рачун му није испао добро.

Све и кад би узели, да је царина у Аустро-Угарској повишена с једном форинтом на комад и да је 1879. године, по његовом рачуну, извезено 253.512 комада свиња, изашло би, да смо на тај број платили 253.512 форината више него што смо је претходне године платили. Узмемо ли пак праву повишицу, т. ј. 95 крајцара, јер се до конца 1878. године плаћало по 1 форинту и 5 крајцара, а не само по 1 форинту („Видело“ се и ту омашило), рачун излази на 240.836 форината и 40 крајцара, или 481.672 динара и 80 пара. Је ли дакле сума од 481.672 дин. и 80 пара то исто што и 2,441.356 динара, с колико он губитак означава?!...

Или је можда у повишици царине хтео да нађе узрок, што су цене свињама на пијаци у Пешти биле ниже 1879. него 1878. године, те отуда ваљда и то, што смо 1879. г., по његовоме наводу, онако голему цифру од 2,441.356 ди-

нара мање унели него што смо је унели 1878. године?

Но какав је и то разлог?

Била пијаца слаба или добра, сама царина од две форинте по комаду не може да има уплива на скупљу или нижу цену свиња. Цену на пијаци опредељују многи разни узроци и многе околности. Ми знамо да је било још Година кад су цене свињама на пештанској пијаци тако исто стојале ниско и ниже него лане, а царина није била оволика колика је данас, па чему би се имало то приписати? Године 1879. била је ниска цена свињама не само у Пешти него и у Бечу, Берлину, Дрезди и другим местима по Аустрији и Немачкој. Велике разлике у томе није могло бити ни на једној од главнијих пијаца сточарских. Пештанска и берлинска пијаца па и друге у Немачкој и Аустрији што се тиче стоке стоје у непрекидној свези, и кад цена свињама стоји добро н. пр. на пијаци у Пешти, она онда несумњиво стоји добро и у Берлину, Бечу и т. д. И обратно, кад је цена на једној пијаци ниска, она је ниска и на другој. Управо се може рећи, да данас нема

ни једне пијаце, на којој цене више или мање не би зависиле од цена на другима.

Да и ово докажемо цифром.

По „Пестер-Лојду“, који, као што се зна, увек доноси тачне извештаје о главнијим сточарским пијацама, средње цене свињама, рачунајући ове у аустријским форинтама а на количину од 100 килограма стојале су овако:

У Пешти 26. марта 1880. по римском: мађарске 61, српске $58\frac{1}{2}$; 2 априла: мађарске 60, српске и румунске по 57.

У Бечу 23. марта 1880. године: мађарске, српске и румунске свиње по $55\frac{1}{2}$; 30. марта тако исто.

У Берлину 22. марта 1880. мађарске свиње 70.

У Дрезди 22. и 30. марта 1880. мађарске по 73 форинте.

Кад узмемо у рачун, да се цене свињама у Пешти бележе по одбитку 45 килограма на пар и уз то још 4% „радоша“, у Бечу по тежини шпорко, т. ј. колико жива марва на кантару изнесе, у Берлину и Дрезди опет другчије; и кад се даље срачунају подвозни и други трошкови, скопчани с ризиком и губитком времена од Пеште на даље пи-

јаце, промена курса и могући губитак или добит на новцу и т. д. — видећемо, да су у главном све ове цене једна другој са свим приближне. Ако би дакле и било истина, да смо због ниже цене свиња у Пешти мање новаца у Србију унели 1879. него 1878. године, то за цело не би доказивало, да је томе узрок повишица увозне царине на наше свиње, него би се овај имао тражити у томе, што су се у тој години свиње на свима главним пијацама слабије тражиле или их је према тражњи одвише било, те су отуд морале пасти и цене свињама не само из Србије него и из Аустро-Угарске, па без сумње и из целе Европе.

Сама цифра повишене царине, кад се упореди с ценама свиња у 1878. и 1879. години, може још најбоље да покаже, да ли је и колико могла имати уплива на цену. „Видело“ само признаје, да се 1878. године 100 килограма продавало по 48 форината, а 1879. само по 38. Разлика између цена једне и друге године износи 10 форината; повишица царине пак 95 крајцара. Ствар се дакле сама од себе каже: да ли повишица царине

од 95 крајцара може да спусти цену свињама на 10 форината ниже.

У осталоме као што цене могу једне године да падају, друге могу да се дижу. Трговина са живом стоком нарочито је изложена чешћим и јачим променама, него можда ма која друга радња. Ове је ето године цена свињама већ толико скочила, колико је лањске у савијењу с 1878. била попустила. Данас већ наше се свиње продају по 58 форината 100 килограма. И ако ово овако остане кроз целу годину, ми би се на сваки начин у брзо накнаднили претпостављајући да смо од продатих свиња у Аустро-Угарској доиста мање новаца унели 1879. него 1878. године.

Али што је још најважније и од најпресуднијег уплива на ствар, ми не налазимо ни ово. Рачун ће на против да покаже, да је у том обзиру 1879. година, ма да су онда цене на пештанској пијаци биле ниже, претежнија од године 1878.

По званичним податцима наше статистике, 1878. године извезено је из Србије у Аустро-Угарску не 245.797, као што писац у „Виделу“ представља, него 240.550 комада свиња.

Од ових је било дебелих 54.378, а мршавих 186.172 комада.

Зна се, да један пар наших дебелих свиња, кад му се одбије извештан проценат на живот и „радош“, износи чисте тежине у средњу руку на 200 килограма. Један комад по томе износи 100 килограма или 1 метарску цену.

Хватајући рачун по овој мери, 54.378 дебелих свиња износе укупно тежине на 54.378 метарских цена.

Средња цена овим свињама на пештанској пијаци била је доиста онолика колико писац спомиње, т. ј. 100 килограма продавало се по 48 форината. По томе наши трговци добили су за њих 2.610.144. форинте.

Мршаве свиње већ се не продају на тежину него на комад. А цена им је како кад: ако су веће и спремније за гојење, оне се наравно продају скупље; ако су мање и слабије, јефтиније. У 1878. години храна је, т. ј. кукуруз, због оскудне претходне године био скупљи, и за то су махом биле мање и слабе, те се тако комад продавао странцима једно на друго по 10 форината. Рачунајући овако, наши су трговци добили за 186172

комада мршавих свиња 1.861.720. Свега дакле добијено је за дебеле и мршаве свиње 4.471.864 форинте.

Сад ваља од тога одбити царину што је плаћена Аустро-Угарској, али овде ваља знати најпре ово двоје:

На све скоро дебеле свиње царину плаћају искључиво наши трговци; на мршаве опет највише је плаћају сами купци са стране. За што то? То је за то, што с дебелим свињама наш трговац иде сам на пијаци у Пешту, док онај с мршавима долази до скеде на Дунаву или Сави и ту их на једној или другој страни теслими по увек с погодбом, да терет од аустро-угарске царине падне на купца. Врло су ретке прилике, да је ко од наших људи с мршавим свињама ишао где год даље од Дунава или Саве. Ми ћемо пак и ово узети у рачун, те тако можемо бити са свим сигурни ако кажемо, да од аустро-угарске царине на мршаве свиње једва падне десети део на терет наших трговаца.

По овоме:

На 54.378 дебелих свиња и на десети део мршавих, који износи 18617 комада, у скупу

на 72995 комада, по 1 форинту и 5 крајцара од комада рачунећи, припада царине 76.644 форинте и 75 крајцара. Дакле остаје 4,395.219, фор. и 25 крајцара.

Па и ово још није све.

Кад се хоће да зна правилан рачун, шта је у самој ствари од продатих свиња ушло новаца у земљу, не треба сметнути с ума још и транспортне трошкове за дебеле свиње од наше обале до Базјаша, па онда транспортне трошкове до Пеште, храну за свиње у путу и на пијаци, кирију за оборе у Пешти где свиње купца чекају, провизијон комисионарски и посреднички и т. д.

По уверењу трговаца, који са свињама раде, сви ови транспортни и други трошкови од наше обале до Пеште и у Пешти хватали су се у 1878. години по 7 форината од пара или по $3\frac{1}{2}$ форинте од комада. Тим начином рачунећи, на 54378 комада дебелих свиња долази трошкова 190.323 форинте.

Кад се и ово одбије, остаје да је из Аустро-Угарске унето у Србију за продате свиње у 1878. години 4,204.896 форината и 25 крајцара или 8,409.792 динара и 50 пара.

На послетку овде има да дође још један рачун, рачун, који се такође не сме изгубити из вида.

Година 1877., као што је још на једном месту речено, била је код нас оскудна с кукурузом. То је био узрок, те је за исхрану свиња у 1878. години из Аустро-Угарске и Румуније толики кукуруз унет у Србију, да нећемо ни мало претерати ако узмемо да је њиме бар трећина од извезених дебелих свиња те године исхрањено.

Кукуруз овај с транспортним трошковима до наших обала стајао је 20 до 22 динара 100 ока. Но ми ћемо да узмемо ову најмању цену. По томе рачунајући да једна свиња поједе у средњу руку 300 ока кукуруза док се спреми да може изнети извесну тежину на пештанској пијаци, излази, да је на трећину од извезенога броја потрошено најмање 5,437.800 ока кукуруза, што чини 1,087.560 динара. И кад се и ова сума, која је издата на страну, т. ј. 1,087.560 динара, одбије од горње суме, остаје, да је у 1878. години остало на чисто у земљи од продатих свиња у Аустро-Угарској 7,322.232 динара и 50 пара.

Године 1879. извезено је дебелих свиња 87.560, мршавих 173.696, свега 261.256, а не 253.512 комада, као што писац у „Виделу“ представља.

По ономе истом начину како смо горе рачунали, 87.560 комада дебелих свиња износе укупне тежине 87.560 метарских цената.

Средња цена овим свињама на пештанској пијаци била је 38 форината за 100 килограма или за једну метарску центу. По томе наши трговци добили су за њих 3.327.280 форината.

Мршавим свињама цена је била иста као и 1878. године, јер је ова била роднија па су се свиње у идућој години могле јевтиније и боље хранити, те тако и на пијацу одрасније и теже терати. За 173.696 комада дакле, рачунајући по 10 форината комад, наши су трговци добили 1.736.960. Свега за дебеле и мршаве свиње узето је 1879 г. 5.064.240. форината.

Од овога се одбија царина плаћена Аустро-Угарској, и то на 87.560 комада дебелих и на десети део, т. ј. на 17.370 комада мршавих, свега на 104.930 комада свиња, по 2 форинте на комад, 209.860. Остаје 4.854.380 форината.

Транспортни и други трошкови на 87.560 дебелих свиња по $3\frac{1}{2}$ форинте на комад износе 306.460. Остаје на чисто 4.547.920 форината, или 9.095.840 динара.

Кад упоредимо ову суму од 9.095.840 динара са сумом од 7.322.232 динара и 50 пара, што је остало у земљи године 1878., показује се, да је Србији од свиња што их је извезла и у Аустро-Угарској продала, остало на чисто 1.773.607 динара и 50 пара више у 1879. години него што јој је припало године 1878. То је ствар тако очевидна и тако схватљива, да се чисто не може веровати да је писац, који је узео на се да претреса трговачки уговор с Енглеском, само случајно онако погрешан рачун извео казујући јавно свету у очи, да је Србија прошле године само на радњи са извозом свиња у Аустро-Угарску на штети са 2.441.356 динара и изводећи отуд безикаква оправдана узрока, без икакве нужде и невоље јаук и вапај наше извозне трговине за помоћ. У осталом такав рачун и такви закључци његови могу да буду још најбоље мерило и за оцену: каквим се управо начином и каквим средствима опозиција с „Виделом“ служи у тежњи да побије важ-

ност свему што њој не иде у рачун, у овом случају очевидну корист, што је од уговора с Енглеском можемо да имамо и што ћемо је на сваки начин и имати. Ми ћемо га пуштити, нека то задовољство и даље настави опомињући га само да најпре размисли, да ли се тим иде на руку некоме трећем и да ли отуд општа ствар више добија или губи. А сад да идемо даље.

VI.

Да испитамо и да видимо, да ли има и какве вредности и онај говор у „Виделу“, којим се са свим одсудно одриче, да је српски извоз добио какве користи српско-енглеским уговором.

Да „Видело“ није орган опозиције, којој је по вољи да само с црне тачке посматра све, што је не води њезиној крајњој мети, оно би за цело пре имало основа да упита: да ли српски извоз има какве штете од српско-енглеског уговора? Али оно зна, да му одговор на такво питање не би годдио, па га с тога и ставља у обрнутом виду. Међу тим као да му неће бити најподесније на ово изврнуто питање.

Корист или штета од уговора не може се оценити само по једном питању, или само по једном случају; ту се мора гледати на општи резултат. Појединости, све нека и не би биле најповољније, губе се у резултату ако је овај у опште испао добро.

Но кад „Видело“ хоће да се по што по то упушта и у оцењивање појединих, према данашњим нашим приликама, више споредних и од мање важности питања, ми тако исто имамо права да га упитамо: да ли је овим уговором српском извозу на енглеском тргу отворен бар бољи изглед на будућност?

Нека би и било истина то, да српске сировине и пре уговора при увозу у Енглеску нису ништа плаћале, то још није никакво јемство, да би ствар на томе и даље остала. Енглеској су у том обзиру руке биле одрећене, и она би могла оптеретити наметом све што би се из Србије онамо увезло. Уговор јој то данас већ крати. По томе не може бити све једно: кад Енглеска на српске сировине не наплаћује царину што тако хоће или што јој тако у рачун иде и кад је не наплаћује за то, што је тако уговором везана. Другим речима, ми смо до сад у томе пи-

тању зависили од воље или од милости Енглеске; данас имамо право на то.

Што пак Србија није до сад ништа у Енглеску извозила, из тога не излази да тако мора и у будуће остати. Ми шта више имамо узрока да се надамо да није далеко време, кад ће и српски производи угледати пијаце енглеске. Изглед је ту, да Србија неће још дуго само остављати новац у Манчестру, Ливерпулу, Лондону и т. д., него да ће га оданде и доносити. Уговором српско-енглеским пут је томе већ прокрчен. Нека само буде још готова железничка пруга Ниш-Врања-Солун, па ће се онда видети: колико вреди уговор, који је већини српских производа осигурао право, да при увозу у Енглеску немају платити никакве царине. Преварили нас, најзад, очекивање, томе опет неће бити крив уговор него друге околности, које од њега не зависе. Свакојако, **српски извоз може овим уговором само да добије, а нема ништа да изгуби.**

Извоз нашега вина и наших сувих шљива у Енглеску заиста би била врло добра ствар. То неће нико порицати. Али кад се није могло успети, да се и за та два важна ар-

тикла наша од Енглеске добију какве концесије, зар је то одмах оправдана побуда, да се напада на уговор и на људе, који су уговор закључили. Од жеље до успеха далеко је пут и у много ситнијим стварима. Што се могло постићи — постигнуто је. Успех тај, ма колики да је, у данашњим приликама нашим голем је. Или би ваљда опозиција хтела, да због шљива и вина напустимо много већу добит: **право на повећање царине на 8 и 10%**, и што је још важније, **пристанак једне велике силе, да престају важити капитулације, закључене између ње и царевине отоманске.**

Осим тога питање је: да ли је Енглеска, све да је и хтела, била у стању да нам вину и шљивама отвори свој трг жељеним концесијама. Трговачки уговор она није само с нама закључила; у њезиним архивама стоји још читав низ трговачких уговора, што их је закључила с другим државама не само из Европе него тако рећи из целог света. Све те државе уговорнице већином су, овако исто као и ми, задржале себи право највећма повлашћених народа, т. ј. да се и на њих има однети свака концесија, која би се дала

којој другој држави. Ако би по томе сад она нама попустила што од царине, коју наплаћује на шљиве и вино из других држава, она би тим у истој мери и у исто време морала попустити и свима другим државама уговорницама, из којих се вино и шљиве доносе, као што би обратно то исто и нама морала одмах да учини чим би којој другој држави какву већу повластицу учинила. А неће већ ваљда нико ни очекивати, да једна држава за хатар које друге поквари уговор с којом трећом државом.

И кад ствар овако стоји, шта би нам вајдило, нека би Енглеска прогласила баш и са свим слободан увоз вина и шљива? Ако наше вино није у стању да издржи конкуренцију с француским и шпанским вином при данашњој царини од 20 и 46 динара на аков, ни наше шљиве са шљивама француским при царини од 7 шилинага од цента, они је не би могли издржати ни после кад не би никакве царине било. У такоме случају увоз нашега вина и шљива у Енглеску био би опет немогућан. Није дакле царина сметња, што српско вино и српске шљиве не могу да нађу промета на енгле-

ском тргу, па није ни конкуренција францускога и шпанскога вина и француских шљива, него сметња лежи у нечему другом. То друго ми ћемо сад одмах показати.

Вино наше нема прође у Енглеској с тога, што га је при данашњим околностима скупо и тешко провести кроз Аустро-Угарску и другим путем до Енглеске, и што му се каквоћа због несавршенога начина израде на тако далеком путу не може да одржи онака каква је. Шљиве опет немају прође, јер Енглези једу шљиве више као посластицу, а за њу они претпостављају француске шљиве, које се другчијим и пажљивијим начином и беру и суше и за трговину спремају него што се то код нас чини, и које су по томе и боље и удесније да намире навику стрпљивога „Дон Була“ него што су то cadre да учине српске шумадијске суве шљиве. У Северној Америци, на против, суве су шљиве тако рећи најобичније јело. Нема скоро куће, у којој се на сто уз ручак не би изнело и куваних сувих шљива. Отуда је то, што наше шљиве пролазе крај Енглеске за Америку, док се „Дон Бул“ слади француским шљивама и грчким коринтијама. Све то тако исто,

као и ми, зна и писац, коме се уговор не допада, па се само чини невешт томе, јер иначе како би могао узвикнути, да српски извоз није добио никакве користи српско-енглеским уговором!

VII.

Не задовољавајући се уговором, који нам даје право да на енглеске еспапе наплаћујемо 8 и 10⁰/₀. „Видело“ мисли, да је најпречи наш интерес био да правимо први трговачки уговор с Аустро-Угарском и да би ова пристала на бољу и скупљу царинску тарифу него што је с Енглеском уговорено. За потврду тога, оно се позива на румунску царинску тарифу, на коју је Аустро-Угарска 1875. године пристала и по којој се, вели, на један низ еспапа, који баш њу живо интересују, наплаћује при увозу у Румунију 20 до 25⁰/₀.

Је ли и у колико рађено за трговачки уговор с Аустро-Угарском, и да ли је до Србије кривица што тај уговор до сад није закључен — то је ствар, о којој се већ толико писало и која је по томе и иначе већ толико позната, да доиста није могла остати

тајна ни за опозицију ни за „Видело“, преко кога она сад тера свој партајски занат. У званичним новинама од ове године (број 34.) штампани су, шта више, и званични документи, који ток те исте ствари објашњавају и које је влада саопштила прошло-годишњој Народној Скупштини поводом интерпелације београдских посланика. Из тих докумената могао се сваки, коме је било воља, уверити, да је влада не само желела, него да је и збиљски настојавала, да се с Аустро Угарском закључи трговачки уговор пре него с другим државама. Што се пак Аустро-Угарска није нашла побуђена да се томе одазове, то не би могао бити никакав основан разлог, да се с наше стране не прихвати готовост, с којом нам је, не чекајући на Аустро-Угарску, изишла на сусрет Енглеска, којој смо се за закључење уговора такође били обратили као што смо се обратили и другим силама. А ако за „Видело“ нису довољна и меродавна ни званична акта ни званични документи, за њ онда ништа и не може бити меродавно, нити ћемо се ми и трудити да га о томе уверавамо.

У осталоме колико се „Видело“ с једне стране показује да је вешто да странпутима обиђе све чињенице, које не може да навије на свој начин и за своју намеру, толико опет с друге стране открива, како мало уме да рачуна с приликама и околностима, и како мало увиђавности показује кад мисли, да се политика, а нарочито спољна политика једне земље, може да поведе по расположењу и осећајима у питањима од оваке важности као што је трговачки уговор. Да је то знало, оно би баш у српско-енглеском уговору нашло једну јаку, можда од најјачих чињеница, које не само искључују потребу за „апеловањем на Европу“, које, даље, не само нису сметња, него које на сваки начин могу да буду још и од велика утицаја, да се између Аустро-Угарске и Србије закључи трговачки уговор и брже и повољније. Али оно то није знало, јер је — као што смо једном већ напоменули — страст слепа, па није ни могло да зна ни да ствар цени и мери начином објективнога посматрања, дубљим погледом и хладнијим размишљањем.

Осим овога „Видело“ као да је почело да развија читаву теорију изnoseћи нам непрестано пред очи час једне час друге податке, којима оно често хоће нешто да потврди, но који су толико далеко од тачности, да се ми управо морамо да чудимо смелости, с којом оно пред свет излази.

Такви су му сад и они податци, из којих је извело, да има један „низ“ артикала, који Аустро-Угарску „живо интересују“ и на које Румунија наплаћује 20 до 25% царине.

Пре свега, какав је то „низ“?

То је низ, који, по самоме „Виделу“, броји свега **четири** артикла: хартију, шећер, сапун, стеарин.

Да можемо на сигурно знати, да ли се у Румунији на овај „низ“ доиста наплаћује 20 до 25%, нама је пре свега нужно да се из румунске увозне тарифе уверимо, колико је на који од горњих артикала одређено царине, и после, колика је њихова средња вредност до румунске границе. Кад то учинимо, онда се проценат да лако израчунати.

Да скинемо с „низа“ први артикао: хартију.

Румунска увозна царинска тарифа дели хартију, која царину плаћа одсеком, на четири класе. У прву класу долази хартија која плаћа 8, у другу која плаћа 19, у трећу која плаћа 40, и у четврту она која плаћа 60 динара. Остала хартија, која није ушла ни у једну од ових класа, плаћа царине од вредности $7\frac{2}{3}\%$.

Каква је то и шта стаје хартија, која по румунској тарифи плаћа 8 динара увозне царине?

То је хартија проста, позната код нас под именом проливаче; даље: хартија за паковање, прости такозвани „папендекл“, „шмиргл-папир“ (овај последњи за обућаре и столаре) и друга овима подобна. 100 килограма такве хартије стају у средњу руку и једно на друго до румунске границе (а то је исто што и до наше с неком само малом разликом због транспортних трошкова) $92\frac{1}{2}$ динара. Кад дакле она плаћа 8 динара, царина се према овој вредности хвата на $8\frac{2}{3}\%$.

Хартија која плаћа 19 динара и коју румунска тарифа замишља ставом: „хартија особено нетаксирана“ — то је хартија за писање, за штампање и т. п. Њезина је средња

вредност 200 динара од 100 килограма. Према томе царина на њу излази на $9\frac{1}{2}\%$.

40 динара плаћа хартија позната под именом „тапетен-папир“, којим се обично собе тапетирају. Њезина је средња вредност 600 динара од 100 килограма. Према томе царине се хвата $6\frac{2}{3}\%$.

60 динара плаћа хартија луксузна, т. ј. позлаћена или посребрена, пресована или шупљикаста (бордуре). 100 килограма такве хартије вреде у средњу руку 800 динара. Царина је по томе $7\frac{1}{2}\%$.

Овако стоји проценат кад узмемо средњу вредност хартије по групама како их је увозна румунска тарифа поделила. Хоћемо ли пак да тражимо проценат за сваку поједину врсту хартије, ми ћемо доиста за неку од њих наћи и већи, али ћемо за многе наћи и мањи. Па опет нема ни једне сорте, која плаћа 20 до 25% . Једини је прости „папендекл“, који би по својој вредности могао дотерати до 20% , али то се опет губи у хартији за тапетирање, која плаћа $6\frac{2}{3}\%$, хартији за молере, која плаћа 7% , и у „шмиргл-папиру“, који плаћа само $5\frac{1}{3}\%$.

Сапуна има од разних сората и разних вредности. Ако „Видело“ под сапуном, који спомиње, разуме сапун мирисави, тај плаћа од вредности 7⁰/₀. Разуме ли сапун прости, којег такође има од разних квалитета и вредности, тај на 100 килограма плаћа 15 динара. Његова је средња вредност у најмању руку 100 динара, и за то му се царина хвата на 15⁰/₀.

Стеарина има двојак сорте: једна, која се употребљава за прављење свећа и друга за друге више вештачке израде, као за фигуре, цветове и т. п. Прва сорта не плаћа никакву царину, а друга плаћа 14 динара од 100 килограма. Средња вредност овој другој сорти износи 250 динара. По томе царине се на то хвата тек 5 ²/₃⁰/₀.

Једино што је „Видело“ у неколико погодило — то је његова реч о царини на **шећер**, који плаћа 20 динара од 100 килограма и коме се царина према његовој вредности доиста хвата око 22⁰/₀ (опет не 25⁰/₀).

Али сам један артикао шећер — је ли то исто што и „низ артикала“, који по румунској царинској тарифи „плаћају 20 до 25⁰/₀“ од вредности. Овај „низ“ ми ћемо сами —

кад „Видело“ није умело — увеличати са још једним артиклом: **пивом**, па и тад то опет неће бити „низ“, него додав још хартију „папендекл“ биће свега **три** артикла, на које Румунија наплаћује 20 до 22⁰/₀ од вредности.

Него да у румунској царинској тарифи не лежи где год скривен још и други какав артикао, који би плаћао 20 до 25⁰/₀?

Нека се претури редом сва румунска тарифа, и ми сумњамо да ће „Видело“ наћи и један, који може и близу 20 и 25⁰/₀ доћи. Наћићемо, на против, многе, којима царина није ни одређена стално него од вредности 7⁰/₀; даље, многе, који плаћају и испод 7⁰/₀, па се спуштају чак и до 1⁰/₀; наћићемо, на послетку, тако исто многе, који на име царине не плаћају ништа.

Брашно н. пр. и варива, храна у зрну, разна теста, (макароне, тарана), гриз и крупа, ситна млада стока (јагањци, јарићи и теоци), хемијски производи, гас, нека врста фарба-рије, парафин и цересин, полурађено гвожђе и полурађени челик у полугама, шипкама или ма у каквоме другом облику за даљу израду спремљено — све то не плаћа при

увозу у Румунију никакву царину. Риба плаћа 4, маслинке 2, штирак $4\frac{1}{4}$, пиринац $5\frac{1}{4}\%$. Обућарске, седларске и торбарске израде (обућа, седла, кајиши, торбе, узде и т. д.) плаћају само $3\frac{1}{2}$ и $4\frac{1}{2}\%$. Чоја, фланер и друге материје и ткања вунена само 3% ; мутавцијске израде (вреће, цаклови, покровци и т. д.) само 5% ; памук $4\frac{1}{4}$ до 6% ; ужарске израде од 4 до 6% ; ткања памучна од $2\frac{1}{4}$ до $4\frac{1}{2}\%$; платно кудељно и ланено од $2\frac{1}{3}$ до 6% ; асуре и друге простирке, четке и метле од рогоза, сирка, басте, морске траве, сламе од пиринца и осталог подобног биља тек $1\frac{1}{5}\%$; качарске, столарске и стругачке израде (бурад, астали, столице, ормани и т. д.) $2\frac{4}{5}\%$; покућство и намештај од дрвета $4\frac{1}{2}\%$; зифт од каменог угља ни $4\frac{1}{4}\%$; посуђе од просте земље $2\frac{1}{3}\%$; посуђе од штајнгута $2\frac{1}{2}\%$; гвожђе у шинама за точкове или обруче само $2\frac{1}{2}\%$; лим гвоздени само $3\frac{1}{2}\%$. А ваља знати, да су то све предмети, који собом обухватају највећи део увозне трговине румунске.

У самој ствари сви артикли, који се у Румунију увозе, могу се што се тиче царине поде-

лити на пет главних група: једна, која не плаћа никакву царину; друга која плаћа до 2% ; трећа која плаћа од 2 до 5% ; четврта која плаћа од 5 до 7% ; пета која плаћа од 7 до 10% .

Трећа група, која плаћа од 2 до 5% царине, најглавнија је од свију осталих група. Од 100 једнаких делова она обухвата 71.85, а то је скоро три четвртине целокупнога увоза. За њом по величини обрта долази одмах прва група, која на име царине не плаћа ништа, и друга која плаћа до 2% . Те две групе од 100 делова целокупнога промета заузимају 12.47. На четврту групу, која плаћа од 5 до 7% царине, долази 6.83. На пету, која плаћа од 7 до 10% царине, долази 6.74.

Преко 10% царине плаћају само шећер, пиво, прости сапун, хартија „папендекл“, ракија и још можда какве ситнице. Према целокупноме увозном обрту њихов је промет најмањи; он једва да изнесе од стотине 1.81. Сам шећер пак, пиво и хартија „папендекл“, који, као што смо већ напоменули, плаћају 20 до 22% царине, не износе од стотине ни 1.60 целог увоза.

Да је ово овако, ми смо у стању да докажемо и податцима о вредности увоза у Румунију у првome полгођу 1879. године. Податци ти нису узети на памет као што их на жалост опозиција узима; они су званични, и о њиховој истинитости не може бити ни сумње.

По овим податцима, целокупан увоз из свију земаља, с којима Румунија трговину води, изнео је у првome полгођу 1879. године 102,474.303 динара. Од ове суме долази на прву групу, која не плаћа никакву царину и другу која плаћа до 2%, 13,081.925 динара; на трећу, која плаћа царине од 2 до 5%, 73,628.285 динара; на четврту, која плаћа од 5 до 7% царине, долази 7,003.665; на пету, која плаћа од 7 до 10% царине, 6,910.428 динара. Шећера пак, пива и хартије „папендекла“, сапуна и ракије увезено је свега на 1,850.000 динара вредности.

Кад према овоме упоредимо оно неколико предмета, који плаћају царине 10, 15 20 и 22%, с предметима, који плаћају 7, 6, 5, 4, 2 и 1%; и кад даље узмемо у обзир, да ови последњи заједно с онима, који не плаћају ништа, и по количини увоза и по вредности

коју представљају, надмашују прве са педесет пута и више, онда је рачун чист и јасан: да румунска увозна царина једно на друго не износи више од 4%.

Хоћемо ли да ово још и другим, још поузданијим и још непобитнијим начином докажемо?

По званичном извештају, који нам је такође при руци, у првом полгођу 1879. године припало је румунској државној благајни од царине на увезене аустро-угарске еспапе 2.278.000 динара. Вредност тих еспапа оцењена је на 57,796.643 динара. Прорачунамо ли према овоме проценат царине, видећемо да он износи нешто мање и од 4%.

Где је дакле та бола, та кориснија страна румунске царинске тарифе, којој опозиција хоће да да превагу над српско-енглеским уговором, по коме ми имамо право наплаћивати 8 и 10% увозне царине? Где је и у чему је та већа добит, коју би ми од Аустро-Угарске постигли с пристанком њезиним на оваку царинску тарифу као што је тарифа румунска? Давши јој право да на шећер и на још неколико предмета, који годишње не износе ни 2,000.000 динара

вредности и који се по томе и не виде у маси осталог увоза, наплаћује 10, 15, 20 и 22%, она је то преполовила обвезом Румуније, да јој на артикле, који представљају вредност преко 7.000.000 динара, не сме наплаћивати више од 5 до 7%. Давши јој и то и оно прво, она их је опет оба скоро са свим потрла тарифом, по којој најважнији и највећи део увоза у вредности преко 78.000.000 динара плаћа само од 2 до 5%, што се још и на мању меру своди увозом од 13.000.000 динара, који делом не плаћа ништа, делом само 1 и 2%. С таквом добити и с таквом царинском тарифом нека се опозиција задовољава; ми је не желимо, а држимо да је неће пожелети ни један искрени патриота ове земље.

Да завршимо.

Али пре него што завршимо имамо да кажемо још нешто.

По српско-енглеском уговору (чланак IV.), Србија је задржала право, да поред царине од 8 и 10% може наплаћивати још и тако зване узгредне царинске таксе. Те су таксе: ношевина по 20, кантарина по 8, калдрмина

по 10 и магазарина по 5 и 10 пара динарских од 100 килограма тежине еспапа шпорко.

Румунија овога права нема. То је углављено 2. и 3. ставом IX. члана уговора између ње и Аустро-Угарске од 22. јуна 1875. године, где је изреком казано, да се под царином утврђеном као и под оном од 7% од вредности разуму и све узгредне таксе.

По уговору српско-енглеском (чланак V.), српски ђумрук може, у случају кад мисли да му увозник није пријавио довољну вредност еспапа, овај задржати, по што му поред пријављене вредности дода још 5 на сто.

Румунски ђумрук за такав случај морао би поред пријављене вредности доплатити увознику још 10%, па и то по што би ствар, ако је сопственику еспапа само воља, прошла стручну комисију, избор вештака и преко суда, излажући се тим многим незгодама па и ризику да плати комисијоне трошкове итд. (Чланак XIV. XV. XVI. XVII. уговора између Румуније и Аустро-Угарске од 1875.).

Заузев при закључавању уговора с Енглеском и у царинском питању правац, за који је држала да ће се макар само и прелазно моћи сложити с интересима и потребама

земље, влада српска, доследна правцу своје опште политике, може од тога одступити само кораком у напред; назад никако.

Румунија је и ту попустила.

Ма да јој увозне царине у след уговора с Аустро-Угарском стоје ниско, оне су сад код многих важних артикала још и на мању меру сведене најновијим уговором, који је с Енглеском ових дана закључила.

Тако док су по уговору с Аустро-Угарском извесне сорте фарбе плаћале 24 динара увозне царине од 100 килограма, по уговору с Енглеском плаћаће од сад само 16 динара. Филц сваке врсте, ђонови од филца, обућа од тога истог са или без ђонова од коже, као и шешири од грубога филца плаћали су до сад 25; од сад ће плаћати само 20 динара. Памук преден, који је до сад плаћао 21, од сад ће плаћати само 15 динара. Памук препредан, т. ј. фул или конци, који су до сад плаћали 31, од сад ће плаћати само 20 динара. Платно ланено или кудељно просто, небелењено, као и ткања од јуте, што је до сад плаћало 10, од сад ће плаћати само 5 динара. Цемент природан и вештачки, који је до сад плаћао 70 пара,

од сад ће плаћати 60. Бакар, месинг и бронза у таблама и у жици до сад су плаћали 20; од сад ће плаћати само 15 динара. Калај, који је до сад плаћао 16, од сад ће плаћати 15 динара. Шине за гвоздене путове, које су до сад плаћале 1 динар и 70 пара, као и шине за точкове и обруче, које су до сад плаћале по 1 динар и 90 пара, од сад ће плаћати по 1 динар. Бели лим и калајисане или бакарисане гвоздене плоче, које су до сад плаћале 5 динара, од сад ће плаћати само по $3\frac{1}{2}$ динара. Предмети разни, саставни делови машина и оно што иде уз машине од ливеног гвожђа до сад су плаћали 3 динара; од сад ће плаћати само 1 динар. Једна сорта ексера од жица, која је плаћала 8, сад ће плаћати 4 динара. Ланци од гвожђа, дебели један сантиметар и мање, плаћали су до сад 12; од сад ће плаћати само 7 динара. Предмети од гвожђа и челика средњи полирани, алати и инштрументи од челика или гвожђа полирани, у свези и без свезе с другим простим материјалима — све је то до сад плаћало по 25 динара; од сад ће плаћати само по 15. Но-жарске израде просте од гвожђа или од че-

лика, биле с дрветом, кошћу или с другим простим материјалом у свези или без тога, плаћале су до сад 40; од сад ће плаћати само 20 динара од 100 килограма.

Разуме се по себи, да све ово што важи за Енглеску, важи и за Аустро-Угарску. То јој право даје VI. члан уговора између ње и Румуније. По томе од сад неће само Енглеска, него ће и Аустро-Угарска моћи увозити у Румунију сву ту гомилу од најважнијих артикала, коју маса троши, платив много мању царину него што је до сад плаћала. Другим речима, до сад су и Енглеска и Аустро-Угарска плаћале на те еспапе на име увозне царине једно на друго од 2 до 5%; од сад ће једно на друго плаћати од 1 до 3, код неких само предмета највише до 4%.

Према свему овоме ми мислимо да имамо права да упитамо, који је уговор односно царинског питања претежнији:

Да ли уговор између Аустро-Угарске и Румуније, по коме се царина на увоз еспапа у Румунију једно на друго до сад хватала једва на 4%, или уговор српско-енглески,

којим је Србији добивено право на царину од 8 и 10%?

Да ли уговор између Аустро-Угарске и Румуније, по коме ће прва заједно с Енглеском, у след најновијега румунско-енглеског уговора, од сад уносити у Румунију један део своје робе, која се у маси троши, са још мањом царином него што су до сад могле уносити, или уговор српско-енглески, у коме о попуштању царине нема ни спомена?

Да ли уговор између Аустро-Угарске и Румуније, по коме ова нема права на наплату никаквих споредних царинских такса, или уговор српско-енглески, који нам даје право, да, осим царине од 8 и 10% од вредности робе, наплаћујемо још и узгредне таксе на нечисту тежину еспапа, које у скупу за време од десет година, на колико је уговор закључен, рачунајући према дојакошњем приходу по 200.000 динара годишње, могу да изнесу у најмању руку 2.000.000 динара?

Да ли уговор између Аустро-Угарске и Румуније, по коме би ова поред многих других незгода морала у извесноме случају да

откупљује од увозника еспап по вредности коју је овај означио с додатком 10%, или уговор српско-енглески, који то код нас своди на 5%?

Ми немамо ни користи ни штете ни од уговора између Аустро-Угарске и Румуније ни од уговора између Румуније и Енглеске. По томе ми немамо ни потребе нити нам је и иначе намера, да било један било други уговор хвалимо или кудимо. Изазвани, ми смо само налазили да смо били дужни да читаоце, непосвећене из ближе у ствар, упознамо, како она управо стоји. Па опет ми не можемо да не признамо, да нас је ова најновија погодба Румуније с Енглеском изненадила, и да нам она даје сад још један узрок више, да уговором српско-енглеским будемо у толико задовољнији, у колико нам је он осигурао далеко већу и далеко про-битачнију корист.

Ето какав резултат излази и из овога дела расправе, коју је заподело „Видело“. У тежњи да на читаоце учини ефекта, да јавно мишљење скрене с правога пута па да тако себе уздигне на леђима необавештенога света,

оно се није задовољило само претераном хвалом политике некадашњих државника, ни неискреним упоређењем садашње српске увозне царине са царином, коју би Србија по уговору с Енглеском имала наплаћивати, ни изношењем онако наопако изведенога рачуна о „штети“ на радњи с извозом свиња у години 1879., ни очевидним извртањем факата, који иду у прилог уговора, — него је још узело, да и румунском царинском тарифом представљајући је у светлијој боји него што она јесте, крунише дело необуздане партајске страсти своје. Али ко хоће да од једном постигне све не бирајући ни пута ни начина за то — тај самога себе први изигра. То је обично правило за свако подузеће: политичко као и непотитичко. Под то правило потпада наравно и „Видело“, и ми сумњамо да ће оно бити кадро да се извуче из мреже, у коју се тако несрећно заплело при свој његовој „логици рачунања с фактима“.

Логика рачунања с фактима посао је врло красан, али је логика и страшно немилосрдна кад је ко злоупотреби и факта изопачи. Њезиној освети он онда не може умаћи, као

што јој ето није могло умаћи ни „Видело“ за овај његов грех с њоме.

У следећем чланку пак ми ћемо још и с друге стране изнети на средину логику „Виделову“ и његов начин „рачунања с фактима“.

VIII.

Царина ad valorem!

Као да је дело које собом доноси најгоре последице, као да је опасност, која прети да прогута сву државну благајну српску — тако је „Видело“ подигло вику противу царине ad valorem.

Но какво је то страшило царина ad valorem?

И у науци и у пракци царина по вредности призната је као најсходније средство за правичан разрез порезе, у колико би се, на име, њоме ова цел хтела да постигне. Ко више троши, или ко хоће скупље да живи или да се одева производима стране радиности, тај сразмерно треба више и да плати. Царина по вредности једина је врста царине, која ту порезу цепа на два; она је једина која је у стању да не да, да се ствари, сродне по имену и налик по облику

али различите по вредности, провуку с једном истом царином; она је једина која брани да се у том погледу имућнији свет, који доноси предмете скупље, изједначи са сиромашнијим, који их доноси јефтиније. С овог гледишта посматрајући, царина ad valorem у савијењу са царином специфичном стоји једном речи на много јачој моралној основи него што стоји ова последња.

Ту јачу, ту моралнију страну царине по вредности, признавао је некада и сам члан опозиције, који је по свој прилици и устао да изнесе на видело „махне“ српско-енглеског уговора.

Тај члан опозиције овако је некада писао о царини по вредности:

„Ударање царине по вредности за цело је много боље и савршеније, јер сваки скупљи еспап у стању је да већу царину плати по јефтинији.“

И даље:

„Царина по тежини има незгоду да сразмерно јаче оптерећује јефтиније грубије еспапе по скупље и финије.“

Тако је он некада писао и своје мисли износио о царини ad valorem, ма да је и

онда био више наклоњен царини специфичној; сад не налази да је од потребе, да јој и једну светлу страну изнесе, јер је сад у опозицији, а уговор српско-енглески, који је ту царину усвојио, није дело опозиције.

Но његова доследност и његова начела и иначе су позната. Док је био на катедри, он је своју политично-економну теорију изводио у правцу космополитских начела, у правцу слободне трговине; заштитну царинску систему он је с подсмехом одбацивао. Кад је овај положај променио с положајем, о коме је морао мало више да води рачуна, он је онда писао, да „привремена заштитна царина може да буде од користи.“ Кад је и овај положај заменио положајем, који му је давао могућности да ове своје последње назоре изведе и у пракци, он је онда одржавао *status quo*. Сад је ушао у коло опозиције, па сад опет друкчије; сад се на ново враћа старој вери, сад на ново напада оно што је не давно и сам на неки наравно његов начин подржавао.

Превртљив и недоследан, он је некада писао, да на првome месту стоји памук, којег треба изузети са свим од плаћања

царине; данас протестује што је с Енглеском уговорено, да на памук наплаћујемо само 8%. Некада је писао, да би се на жито, месо, дрва и со могла ударити заштитна царина, и одмах у другом ставу да би их „опет много боље било ослободити са свим од царине, јер ће тако слободна конкуренција моћи учинити да народу предмети хране што јефтиније дођу“; данас се заштитној царини подсмева, закон о регалном данку на со хвали, а уговор напада што се није добило права на царину већу и од 8 и 10%. Некада је писао, да је и за државну касу и по народ најбоље, да на каву, чај, шећер, дуван и т. п. буде „царина што нижа, јер што је нижа царина, то ће се тих еспапа све више у народу трошити па ће и укупни принос њихов расти“; данас му је мала царина и од 10%.

Све ово ми износимо не толико за то, што би хтели да на остале већ наведене доказе нанижемо још један доказ више о несталности и недоследности политике, коју писац опозиционар води, колико за то, да би се лакше и правичније могао изрећи суд о томе: да ли је царина по вредности, која

је уговором српско-енглеским усвојена, доиста тако чудо и тако страшило да заслужује да се онако црним бојама описује, као што је описује „Видело“. Да пак она није ни једно ни друго, ми се позивамо, даље, и на царинске тарифе, а нарочито на уговорне царинске тарифе двеју од најнапреднијих држава: белгијску и француску, из којих се може видети, да и код њих има више артикала, свакојако више него што их ми добијамо из Енглеске, који плаћају царину по вредности. А код нас? Има близу 300 позиција, за које наша данашња царинска тарифа изречно наређује, да се на њих наплаћује царине 3% од вредности; има даље, у најмању руку 1000 артикала, који тарифом нису ни обухваћени и за које с тога и постоји једна општа законска одредба, да се и на њих царина такође по вредности наплаћује.

Па опет, навикнути да потребе државе меримо поуком дугога искуства и начином свестраног испитивања, ми се нећемо занети мишљу, да царини *ad valorem* треба чинити уступке у свима приликама, у сва времена, и према свима и свакоме. Обрт н. пр. из-

међу Аустро-Угарске и Србије већ није то исто што и обрт између Србије и Енглеске. Док се увоз из Енглеске, ма колико он био знатан по вредности, може у главном да сведе на неколико крупних артикала: памук, платно, циц, орлеан и још неколико врста ткања или материја за одело, увоз из Аустро-Угарске обухвата редом скоро све еспапе, што их год по нашим трговинама видимо почев од најкрупнијега, као што је н. пр. шећер, па силазећи до најмањих ситница. И даље, док су продаја и експорт еспапа из Енглеске за Србију концентрисани на неколико места и у неколико руку, у Аустро-Угарској је то раширено по целој земљи: по великим и малим фабрикама и трговинама, код појединих сеоских и варошких занатлија, па чак и по сеоским и варошким вашарима. Наравно да се онда ни царина на аустро-угарске еспапе, који се таквим путем набављају и преносе, не може наплаћивати на онај исти начин као што се може да наплаћује на неколико артикала енглеских. То ваља разликовати. Сваку ситницу, сваку поједину врсту еспапа, сваки квалитет, који се често дели на најситније нијансе, за цело пије онако лако

проценити, као што се може да процени памук, платно, циц и т. д. „Видело“ је дакле превећ рано почело да набраја сметње и незгоде, које налази у царини по вредности подмећући под њу и еспапе, који нису из Енглеске; да је мало више стрпљења имало, оно би можда и само у скоро добило уверења, ако т. ј. за њ и може какво уверење да вреди, да се начин наплаћивања царине, усвојен за еспапе енглеске, не мора распрострети и на еспапе из других земаља.

Кад према овоме искључимо увоз из других држава, а нарочито увоз из Аустро-Угарске, какве тешкоће могу онда да наступе у ђумручкој администрацији отуда што би се на неколико енглеских крупних артикала наплаћивала царина по вредности? Сам систем рачунања царине не може преглед еспапа ни да отежа ни да олакша; преглед еспапа мора се вршити на један исти начин, па рачунала се царина по вредности или по стално утврђеним таксама. Замишљају ли се спорови око процене, и они се дају лако расправити начином, који је предвиђен у петом чланку српско-енглеског уговора. Ако је ђумрук у праву, он ће ес-

пап откупити по вредности, коју је увозник означаио, пошто му уз то дода још 5 %. Такви пак спорови не могу се често дешавати, јер трговцу за цело не може бити лако, да се излаже очевидноме ризику, да му се еспап одузме по мањој вредности него што је њега стао. Свакојако, и спорови око процене и остале тешкоће у царинској манипулацији не могу бити веће него што их причињава данашња наша царинска тарифа, која царину одређује час на комад, час на риф, час на јарду, на свежљај, на центу, на оке, на драмове, фунту, аршин, тесте, туце, топ и т. д., и која, осим тога, еспапе крсти називима свакојаким и многобројним, од којих се многи често и мењају, делећи их још и на разне класе по квалитету и обиму, као на: ординарно, средње и фино, на уско и широко, на често и ретко, на дупло и просто и т. д.

Тако исто бесмислица је доказивати, да је, принцип царине *ad valorem* заплетен и скуп тим, што је влада ставила у уговор тачку, по којој ће, договорно с Енглеском, одредити, на којим ће се само тачкама енглески еспап у Србију увозити. У Аустро-Угарској

је царина специфична, па и тамо се не може еспап увозити ни провозити на свакој царинској тачки. Тако то постоји и у Немачкој, Француској, Белгији и свима европским образованим државама без обзира на то, влада ли ту принцип царине по вредности или не. Отуда онамо и долази она подела ђумрука на главне и споредне, који се опет деле на прву и другу, споредни негде и на трећу класу.

Подела ђумрука у овоме смислу нама је нужна на сваки начин, па била ма каквога система царинска тарифа наша. Она нам не би била на одмет ни данас, па да је још и раније уведена, ми се доиста не би кајали. Ту би се имало само пазити на то, да се подела не изврши у смислу, који би обрт трговине од његовог природног пута одвојио; иначе трговини се не чини никаква сметња кад се пренос еспапа веже за извесне тачке. Сметњу у томе можда би нашли само они, који су се навикли или који би тежили, да обиђу закон па да с еспапом што јефтиније прођу.

За увоз енглеских еспапа ствар би се дала још најлакше извршити. Енглески еспапи

нису се ни до сад по правилу увозили преко друге тачке ван Београда; у будуће би се могли увозити још и преко Врање. Ако би се по томе увоз њихов и ограничио на ове две тачке: Врању и Београд, ограничење то не би било ни од какве штете трговачкоме обрту, а било би од користи државној благајни. Стојало на послетку ово како мудро, дотична тачка у уговору, која је ово ограничење предвидела, није дошла због принципа царине *ad valorem* ни из обзира на штедњу у царинској администрацији; томе су узроци са свим други, и она не би изостала баш да је с Енглеском углављена и тарифа специфична.

Али је, говори даље „Видело“, приход од царине по вредности колебљив и непостојан, па то није од користи државноме буџету прихода; фабрикти ће временом појефтинити, па ће се и приход од царине сводити све на мање и мање, док по специфичној тарифи од 1864. године приход из године у годину сам собом расте.

Каквога основа може и ово да има?

Ако државноме буџету прихода царина по вредности не може да буде од користи с

тога, што је она колебљива и непостојана и што фабрикатаи временом у вредности падају, њему не може бити од користи ни специфична тарифа од 1864. године, јер је и обрт трговине колебљив и непостојан. Ове године он је н. пр. могао бити већи; до године мањи. Он се не осврће: постоји ли у којој земљи царина *ad valorem* или царина специфична; он се диже или пада, какве су кад потребе у народу и како је кад народ у стању да плаћа набавке са стране. Падну ли временом доиста фабрикатаи у цени, природно је, да ће се њих тада више и уносити, јер их је лакше плаћати. Тако би се онда буџет прихода већим увозом изравнао у колико би јевтинија вредност појединих артикала мању царину донела. Али ми и не верујемо, да фабрикатаи могу у цени тако нагло падати да би буџет прихода какав осетан пораз претрпео. У осталоме уговор између Енглеске и Србије није углављен на вечита времена. *Десет година у животу једног народа — то је оно што и као воде у мору. Десет година прохујаће као ветар, и они, којима буде поверена судбина српског народа, могу онда и лакше и слободније*

кретати се путем, који им је данас прокречен, па ће тако бити у стању да још и на боље и на више подигну оно, чему је темељ већ положен.

Остављајући с овим царину *ad valorem*, нама је сад на реду да промеримо и бусије, иза којих „Видело“ просипа ватру и на остали део уговора.

IX.

„Видело“ пише у велики грех влади, што се уговором закљученим са Енглеском признаје енглеским поданицима право, да могу у Србији имати непокретног имања.

И ова замерка „Видела“ неоснована је:

1-во зато, што је уговор закључен на основи *потпуне узајамности*. Што је год признато Енглезима у Србији, то се признаје и Србима у Енглеској; а то за једну земљу, која скида са себе и последње трагове васалства, није мала уступка; јер ми смо у стању навести примера, где је горди Албион осигуравао себи ове повластице уговорима са краљевинама, а њиховим поданицима таква права није код своје куће у-

ступао. ¹⁾ Није им дакле признао ону узајамност, коју нама признаје.

2-го. И ако питања овога рода улазе у јавно или уставно право сваке државе, у колико их не уређују међународни уговори, ипак сви писци међународнога права у томе се данас слажу, да се страни држављани могу само у том случају односно приватнога права запоставити својим држављанима, *ако се и дотична страна држава придржава системе неједнакости у том погледу*. А данашњи први ауторитет у питањима међународнога права, Блунчли, вели да данас све земље допуштају странцима право, да набављају непокретна имања; пак додаје, *да су у том погледу данас у Европи и у Америци странци скоро цеома изједначени са урођеницима*. ³⁾ То зависи у оста-

¹⁾ Види конвенцију од 26 (14) септ. 1816. између Вел. Британије и краљевине обеју Сицилија, чл. V. где се осигуравају извесна права енглеским поданицима без обвезе реципроцитета.

²⁾ Види: Heffter, Europäisches Völkerrecht, треће издање, Берлин 1855.

³⁾ Види: Блунчли, Међународно право, друго издање француско, Париз 1874.

лом од прилика, у којима се каква земља налази; а какве су прилике могле навести владу и законодавну власт, да призна Енглезима ово право у Србији?

3-ће. То су прилике наслеђене најпре из петстолетњег робовања, а после из васалнога стања. Неће ваљда никоме бити непознато, да странци уживају у Србији изузетан, привилегисан положај: заштиту својих власти и своје нарочите судове, независне од власти и судова земаљских; уживају дакле своју јурисдикцију. У грађанском спору са Србином заступа странца пред судом нашим његова власт; у кривичним делима власт српска врши просто дужност жандарма, хватајући и предајући странца његовом консулу. Странац може увредити, заоставити, па и убити Србина, и наша власт просто га хвата, ислеђује његову кривицу, па кривца спроводи његовој консулској власти, која га или суди, или за веће кривице шиље у његову постојбину, одакле нам се често враћа цео целцат — *некажњен*. Сем тога има још читав низ неприлика и сукоба, у које долазимо због капитулација. Тако на пример странци торбаре на штету наших

трговаца; они се противе да предстају нашим властима; око отварања станица над странцима противе се консулатске власти расправљању наших власти и онде, где има *тражбине наших грађана*; заптови, који би се стављали за осигурање наших поданика на имање странаца, ударају на највеће тегобе и често се осујећавају на штету наших трговаца. Ни саму полицију не може наша власт да врши уредно над странцима, ма да их, нарочито на граници наше земље, има доста, који надзора потребују. Било је прилика, да су консули преиначавали пресуде српских полицијских власти, или су их просто уништавали путем помиловања и т. д. Колика је ту штета, колико *понижење* за достојанство једне земље! Има ли ту праве независности, докле год ова аномалија траје?

Шта више, странци, по тим истим капитулацијама (уговорима, које су силе закључавале с Портом), могу да се *настањују сеуда по Србији*; сви отпори, покушавани у разна времена, осташе безуспешни. Они се *настањују сеуда*, живе *под својим законима и својим властима*, не подnose никаквих јавних терета, ни општинских, ни

државних, а нашим трговцима и занатлијама праве конкуренцију у толико штетнију, у колико, не подnoseћи никаквих јавних терета, могу своју робу и свој рад јевтиније да нуде!

То су читаве колоније, то су читави батаљони странаца на нашем земљишту, под туђом командом, а о нашем трошку и зноју!

Шта је ту остало друго, но тражити, да се ти странци подвргну нашим законима и да деле с нама јавне терете.

Но силе, које су капитулацијама задобиле овај изузетан положај, траже накнаду, па да га напусте; а то је, да њихови поданици могу имати непокретности. Остало је дакле, да се измери и оцени:

а) је ли за земљу нашу и пробитачније и достојније, признати странцима то право, па их потчинити законима и теретима *земаљским*? или

б) то им не признати, па их и даље имати по сили капитулација *сеуда* по земљи, али у привилегисаном њиховом положају?

Још пре 20 година одговорено је на ово питање у круговима владе српске *онако исто као и данас*. Књаз Михаил полагао је то-

лико важности на укинуће капитулација, да је нарочите посланике слао европским силама, да им понуди за њихове поданике *право на непокретности* (без икаквог ограничења), *ако би се оне хтеле одрећи капитулација*. У овоме смислу вођени су били преговори са Аустријом 1860 г. затим (преко пск. Цукића) 1867/8, а преко других са другим силама, па су доцније под намесништвом и настављени. Правац је дакле овај постао у Србији традиционалан. И ма да су силе високо цениле *право на непокретности*, нису се ипак могле решити, да напусте капитулације — ни у замену за то право.

Природно је, да је и у очима данашње владе, кад је ставила на теразије два горња питања, претегло прво, и то начином јасним и несумњивим, па се влада зањ и решила, те га и народном представништву препоручила. Скупштинари, *имајући печатан уговор у рукама*, проучили су га и примили. И нама се чини, да се за то нико кајати нема.

Но каже нам се: За што им није уступљено право само у варошима, као што је

учинила Румунија? Такви уговори зависе свуда од нарочитих прилика, у којима се уговарају, а Румунија, имајући велика пољопривредна имања (заостала из времена спахијског), није ни могла пустити странце, да постану господари целе земље, јер се готово цела земља њихова и састоји из тако великих групираних имања; а затим и поглавито, Румунија је била у положају, да уступи колико хоће, што, на жалост, у нас није случај, јер *Румунија није никад ни признавала капитулација*, услед свога историјског развитака, а ми, по својој судбини, признавали смо их и својим законима још од *четрдесет и више година освештали*. Силе дакле немају шта да понуде Румунији у замену за право на непокретности, а Србији имају. *Отуда и долази да у румунском трговачком уговору, закљученом са Енглеском 24. марта ове год. нема ни спомена о капитулацијама*, а у српскоме (чл. XIII) стоји изриком: „Услед овог уговора, као и услед одредаба члана XXXVII. берлинског уговора од 1/13. јула 1878. године, Њено Височанство Краљица Велике Британије и Ирске одриче се повластица и преимућстава, што

су их њени поданици досада у Србији уживали, по сили капитулација закључених између Велике Британије и царевине отоманске“ и т. д.

У осталом, уступка је енглеска стварна, видна и опипљива, а уступка наша више је уображена, јер су странци и без ње налазили начина, да изигравају наше законе, купујући неокретности на име српских поданика, или обилазећи законе наше на друге још много лукавије начине. Кома није познато, да у Србији има таквих појава, а то за нашу земљу, према нашој пореској системи, није равнодушна ствар!

Жртва се ми од ове уступке немамо бојати. То ће будућност осведочити, а ми мирно у њу гледамо. Странаца ако и буде, биће по варошима, а у села наша неће нико поћи. О томе можемо бити спокојни. Бар до сада, сви покушаји странаца, да овде отпочну веће пољопривредне радње, свршили су се жалосно за њих. На против, за нас биће добигака од овог уговора великих, не-догледних, и по наше интересе материјалне, и по наше грађанске односе, и по наше државно достојанство!

X.

Кад „Српске Новине“ одговорише „Виделу“ на његово прво чуђење, што Енглези нису енглеско-српским уговором подвргнути „војеној служби“ у Србији, онда овај лист бар за један тренутак имаде стида признати, да је у „трку пера“ учинио „ошипку“ (број 26.); но наскоро затим изгубише писци „Видела“ и то мало стида, кад критичар уговора стаде доказивати (број 41.), да „да није ни било питање о војеној служби странаца.“

Кад „Виделовци“ овако дрско одричу и оно, што пишу и печатају, какво право они могу имати, да захтевају од својих читалаца, да им верују у реч, у обећања, у бомбастичке програме? Ко год хоће, да за један тренутак да себи труда, па да нађе број 21. „Видела“, он ће у њему наћи од речи до речи ово: „Који ће Јеврејин, и шта више, који ће капиталист остати српски поданик, кад је он, као енглески поданик, слободан од војене службе, од реквизиције, од насилног зајма, управо од свега што је грађанима тешко?“

Зар ту није реч о „војеној служби“?

На онако позитивну тврдњу природно је било, да су „Српске Новине“ морале позвати „Видело“, да изнесе тај уговор из деветнајестог века, који би обвезивао странце на „војену службу“, и „Видело“, место да остане при признању свога греха, удари у намештање и извртање својих рођених речи. Да, тешко му је било исповедити своје незнање и међународних основа и међународне пракције. У свакој компендији међународнога права могу „државници“ „Виделови“ наћи изречену и признату основу, да су странци изузети од војене службе, јер је ово обавеза политичне природе, коју носе само они, који политична права уживају, а ова се странцима нигде не признају.¹ „Ако би се,“ каже Блунчли, „они принуђивали, да служе под заставом стране државе, они би могли бити принуђени, да проливају своју крв за ствар, која им је равнодушна, или за интересе, који би могли бити противни

¹ Да наведемо између осталогa Калбера: *Europäisches Völkerrecht*, 2. Aufl. S. 291. — Хелтера: *Europäisches Völkerrecht*, 3. Aufl. S. 116. — Бател: *Droit des Gens* T. I. p. 387.

интересима њихове отачбине.“² А ми имамо још да додамо, да их ми и не требамо, све да би они и желели да служе под заставом српском, као што их не желимо видети ни у општинској, ни судској, ни ма којој јавној служби српској.

Овим међународним основима одговара потпуно и међународна пракција, као што ћемо доле и примерима доказати.³

Не мислимо такође, да је уговор енглеско-српски одступио од међународних обичаја, кад је изузео странце и у колико их је изузео од откупа од војене службе, од квартирине, од реквизиције и принуднога зајма.

Трећа тачка члана I. нашег уговора гласи:

² Блунчли, *Међународно право*, француско издање.

³ На овом месту наводимо само, да се законодавства европских држава држе начела, не давати странцима право, да могу у војсци служити. Сравни: М. Ганл: *Code des étrangers en France*, p. 85. — Ј. Века Питлингена: *Die gesetzliche Behandlung der Ausländer in Österreich*, S. 273. и 279. — Иерола: *Handbuch des in Österreich geltenden internationalen Privatrechts*, S. 131.

„Осим тога они ће (т. ј. Срби у Енгле-ској и Енглези у Србији) бити ослобођени од давања стана војницима и од сваке обавезне службе војене било у војени, марини, народној гарди или народној војсци. Исто тако биће они ослобођени од сваког давања, у новцу или у стварима, које би се искало у накнаду за војничке станове, или за личну службу, а најпослед од принудног зајма и од терета и реквизиција војених, исто као и од ма какве службе судске или општинске.“

А како гласе уговори закључени између других држава? Ево примера:

Члан III. (тачка прва) уговора закљученог 6. априла 1878. г. између Грчке и Румуније гласи:

„Јелини у Румунији и Румуни у Грчкој биће узајамно ослобођени од сваке личне службе било у војсци на суви и на мору, било у гарди или народној војсци, од сваког давања било у новцу, било у натури, које би намењено било да замени личну службу, од сваког принудног зајма и од сваких дажбина и реквизиција војених.“

Даље у истоме чланку стоји:

„Исто тако они ће бити ослобођени од сваког терета и службе судске или општинске.“

Није ли то све од речи до речи, што и у нашем уговору? Но има, рећи ће се, један изузетак! Има, али тај, као што ћемо ниже видети, не иде у прилог вама, но нама. Међутим пођимо даље.

Уговор, потписан (али не одобрен од законодавног тела италијанског) 23. марта 1878. г. између Румуније и Италије, садржава у своме члану III. одредбу од речи до речи истоветну са овом, коју смо сад навели из уговора грчко-румунског.

Даље, најновији уговор, који је Румунија закључила, то је уговор потписан са Енглеском 24. марта ове 1880. год. Он нас мора у овоме питању највише интересовати, па је потребно да знамо, како он гласи. Онако исто, као и ови, које смо навели, т. ј. као и наш уговор. Ко сумња, нека види тачке осму и девету његовог члана I. које гласе:

„Они ће бити ослобођени од сваке обавезне званичне службе, судске, административне или општинске. — —

„Поданици румунски у областима њеног британског Величанства разумевајући ту и колоније и притежбине на страни, и поданици британски у Румунији биће узајамно ослобођени од сваке личне службе, било у војсци на суву и на мору, било у гарди или народној војсци, од војених станова, од сваке дажбине било у новцу било у натури, која би била намењена да замени место личне службе, од сваког принудног зајма, као и од сваких дажбина или реквизиција војених.“

Но примери су неизбројни,¹ па зато пређимо на изузетак, о коме беше реч, као на

¹ Да наведемо од новијих и старијих трговачких уговора међу разним државама: Уговор руско-енглески од ⁹/₂₀ јун. 1766. чл. XIV. (Овај је уговор поновљен 1787.) Уговор руско-дански од ⁸/₁₉ окт. 1782. чл. 32. Уговор руско-аустријски од 1784. Уговор француско-руски од 31. Дек. 1786. (11. јан. 1787) чл. 43. Уговор руско-неапољски од ⁶/₁₇ јан. 1787. чл. 34. Уговор руско-португалски од ⁹/₂₀ дек. 1787. чл. 36. Уговор руско-енглески од ¹⁰/₂ фебр. 1797. чл. 14. Уговор руско-португалски од ¹⁶/₂₇ дек. 1798. Уговор енглеско-португалски од 19. фебр. 1810. чл. VII. Уговор енглеско-неапољски од 26. сеп. 1816. чл. 5. Уговор француско-бразилијански од 8. јан. 1826. чл. 6. Уговор аустријско-бразилијански од 16. јун. 1827. чл. 12. Уговор енглеско-бразилијански од 17. авг.

оружје, које брзи писци у „трку пера“ мишљаху да ће бити смртоносно.

Изузетак је тај, што странци, који имају *непокретног* имања, дају и реквизиције и друге терете везане на непокретност. Тај се

1827. чл. 5. Уговор данско-бразилијански од 26. апр.
1828. чл. 8. Уговор мексичко-чилански од 7. марта
1831. чл. 4. Уговор франц.-боливијански од 9. дек.
1834. чл. 3. Уговор франц.-венесуелски од 25. марта
1843. чл. 3. Уговор франц.-екваторски од 6. јун. 1843.
чл. 4. Уговор франц.-новогранадски од 28. окт. 1844.
чл. 5. (поновљен 15. маја 1856. чл. 4.) Уговор франц.-неапољски од 14. јун. 1845. чл. 3. Уговор франц.-чилејски од 15. септ. 1846. чл. 3. Уговор франц.-гватемалски од 8. марта 1848. чл. 4. Уговор франц.-костарикански од 12. марта 1848. чл. 4. Уговор франц.-сантодомингански од 8. маја 1852. чл. 3. Уговор франц.-тоскански од 15. фебр. 1853. чл. 2. Уговор франц.-парагвајски од 4. марта 1853. чл. 11. (поновљен 1862). Уговор франц.-португалски од 9. марта 1853. чл. 1. Уговор франц.-хондураски од 29. фебр. 1856. чл. 4. Уговор франц.-руски од 14. јун. 1857. чл. 2. Уговор франц.-сандвички од 29. окт. 1857. чл. 4. Уговор франц.-салавадорски од 2. јан. 1858. чл. 5. Уговор франц.-никарагвански од 11. апр. 1859. чл. 3. Уговор франц.-перуански од 9. марта 1861. чл. 3. Уговор аустр.-неапољски од 4. јул. 1846. чл. 1. Уговор аустр.-сардински од 18. окт. 1851. чл. 3. итд. итд. итд.

изузетак налази и у уговорима, које смо ми мало час навели, па се налази и — у нашем уговору.

Тачка друга члана I. српско-енглеског уговора гласи :

„Са поданицима српским у областима Ње-
ног британског Величанства, разумевајући
ту и притежбине и населбине у иностран-
ству, и са поданицима британским у Србији
поступаће се исто онако, као и са домаћим
држављанима или поданицима народа нај-
већма повлашћеног у погледу на прибав-
љање, притежавање и отуђивање непокрет-
ности и на свако оптерећавање ових
непокретности (et de toute charge sur
ces immeubles)“ итд.

Шта значи све то?

Значи, да на *непокретно* имање Енгле-
зово може се ударити и реквизиција и при-
нудни зајам и други терети онако исто, као
и на имање Србиново, али само *не веће*, а
само они Енглези у Србији и они Срби у
Енглеској, који немају тамо непокретног
имања, изузети су од реквизиције, принудног

зајма, квартирине и других терета *безаних*
за непокретност.

Разуме се по себи, да кад се имање је-
дно оптерећава, оно се оптерећава без при-
зрена на то, је ли у рукама газде или за-
купца.

Такав је смисао уговора, које смо навели,
такав и аустријско-румунскога (види члан
III.), па такав и *нашега*. Овако јасан сми-
сао могла је изопачити само или зла воља,
или она велика лакоумност, којом је цела
критика уговора написана. Писац, који је
овако важну одредбу хтео или могао пре-
видети, дао је новог доказа, да он и у кри-
тици, као и у историји, пише романе. Он
вели, да му је у овој прилици „стала па-
мет“ и да овај уговор „отвара поглед у
будућност обременен тешким злим слутња-
ма.“ Верујемо, да је писцу морала заиста
„стајати памет“, кад је ону критику писао,
јер просто није знао, шта је говорио, па
зато се и може са основом „бацити поглед
обременен тешким злим слутњама“ у будућ-
ност — „памети“, која је овом критиком могла
својој земљи учинити овако злу услугу, —

гору, но што је ова „застала“ памет могла и да замисли. Нека би све критике опозиције тако погађале као ова, а влада српска нека би и са другим државама овакве уговоре закључавала, па ће имати рашта да честита и себи и Србији!

Inv. br.

34804